

სალიტერატურო და სამეცნიერო ნახატებიანი გაზეთი. გამოდის ყოველ კვირა დღს.

№ 51.

დეკემბერი II, 1894 წ.

№ 51.

შინაარსი: უსიაოხო მკლენა საქართველოში. ქებათაქება გეგ. ფსაველსი. — ქალ-ვაჟო ბასი. — სა—ფაქო—რები ისტორიელის პრიცისა ფნასი. — ნუნაგი, ეფლქარება (diphtheria) ი. — ლასა. — რაჭა; მცხარის შინაშენები ახალ-გაზდა ქართველისა. — მარტვი გვ. ნინოშვილისა. — პასენი ევთიმე სვლაძეს ი. ხატოშვილისა. — განცხადებები.

№ 51, 52-თან ეგზავნებთ ხელისმომწერლებს დამატებით ნახატები.

უსიამოვნო მოვლენა საქართველოში

მ დროს, როდესაც უწმინდესი სინოდი და უმაღლესი მთავრობა მოწოდებულა სასულიერო და საერო სკოლებში ზნეობრივი მხარე აღზრდისა აღმადლოს, როდესაც თვით სამღვდელთა მოწოდებულა, რომ მან სამრევლო სკოლების გამრავლებით და გაუკეთებებით აღძრას ქეშარიტი ქრისტიანული გრძნობა და სათნოებით მოალობს ახალმოზარდთა გული, გამოჩენილან რამდენიმე პირები, რომელნიც პირდაპირ მტრათ ეცილებიან ასეთს სურვილს უწმინდესი სინოდისა და უმაღლესი მთავრობისას. ისინი თუჩრმ არ მალენ სამრევლო სკოლების წინააღმდეგ ლაპარაკს და პირდაპირ ხალხს ავრთენენ სამრევლო სკოლების დახურვას.

აი, რას ეკითხულობთ ამ საგანზე „მწიქმის“ № 22-ში;

„არ გუჟერა, რომ სამრევლო სკოლას ისეთი მტერი ყოფილა დაესა, როგორისთანა მტრობას იჩენს ერთი პირი. სამს სამრევლოში ვარსაში, ვიქსში და დახუჯდარაში, კარგი ხსნია, სამრევლო სკოლებია არსებობენ. ეს რამდენჯერმე მოვიდა ვიქსის სასოჯალოკაში და ამ სამივე სამრევლოის გლეხები შეგრიბა და

ურზია: „თქვე საწულებო, ნუ თუ არ იფით პრინციპებისა და დაეკუნების სკოლიდან ზეირი არა გამოვა? საეკლესიო სკოლაში რა უნდა ისწავლოს ვაჭა და ვითინისა და ჟამის მქუტი? როგორ არ იფით ის, რომ თქვენი შვილები ცდებთან იქ ტუყლათ და არაფერს არ სწავლობენ.“

მერე აეთს ლეთის წინააღმდეგ სიტყვებს რომ ბრძანებდა ის ეაზბატონი, სად იყვენ თვით მღვდლები, მწიქმნი თვის მრევლებისა, რომ იქვე ბუჩოთი არ ჩაუღდეს პირში მას და, როგორც კეთილ მწიქმს შეგვიწინს, ისე არ იპატუენს თავის სამწესო ეშააკულისაგან. ჩვენ გვიკერს თვით „მწიქმის“ რედაქტორმა, ამ პატუცემულმა მებრძოლმა ერისა ცნარწმუნოებისათვის როგორ დათმო ასეთი ურიგო ქადაგება, ჩატომ მაშინვე არ შეატყობია იმერეთის ეპისკოპოსს, ყოფილ სამღვდლო გაბრიელს, ეს ამავე, რომ თვით მას მოეხდინა ვეროვანი განკარგულება წინააღმდეგ ისეთ მენეე მქადაგებლებისა, რომელნიც ამ გვართ უტრუებენ ხალხს გულს საწმუნოებაზე. განა ასეთი მომღვინება თავის მოვალეობაზე მოსათმენია თვით ადგილობრივ სამღვდლოებისაგან? ვინ არ იცის, რომ დიდხანია შემდეგი მთავრობის განკარგულება არსებობს ამ საგანზე: „უკეთუ ერთი ადგილას სკოლა იყოს გახსნილი, სხვა სკოლა არ უნდა გახსნან, რათა პირველი არ დაიხუროს.“

ძ ე ბ ა თ ა-ძ ე ბ ა

აოქუნიდენ ამრეწილები
მხედარნი ოთხსაჲ კიდესა:
მხარზე თოფები გადივდეს,

ფარ-ხმალი დიკიდესა;
არ მოველოდი ძალათი,
მათ შარი გადამკიდესა.
შემრისხეს ექსორიითა
თან ცრემლს აფრქვედენ ღვარადა:
„მთიდანაც უნდა გაგაგლოთ,
ბინა აღარ გაქვს ბარადა!“
გალესეს ჭარის შუბნები,
ზედ მე დამაგეს ტარადა.
ყველას ჩემს წყევლათ იწვიდენ,
დაღიან კარი-კარათა.
საკირის ცეცხლი დანთეს,
ვეკულევი დასაწვათა.
მაკრამ ამითი ვერც მომკლეს
და ვერც გამხადეს ავათა.
ჩემი დატანჯვის მსურველნი
იტანჯებოდენ თავათა.
ჩემი და მათი აშბავი
თქვენც გესმათ კილო-კავათა.
თეთრს თეთრი ჰქეია ყველგანა,
შავი დარჩება შავათა?

ციდან რომ ნისლი ჩამოვა,
დაეფარება მიწასა,
ეს დრო წაუვა ერთხელაც,
აღარა ფიქრობს იმასა.
და ჩვენც ხომ ვიცით, დარი სდევს
ქარიშხალსა და წვიმასა.
მაღე მზეს ენახათ ცაზედა
წინანდლებრ სხივთა ფრქვევითა,
მაღე მელიაც მოკვდება
ქათმის ძვალების რწყევითა.
ვის მოვაწონებთ ნეტაჲ თავს
ჩვენ ჩვენი ბილწი რჩევითა.
მართალთ მტრობით და კენებითა

თუნდ ისეც წახდეს ქვეყანა,
არც-კი ითქმოვდეს ენითა.

ბაბილონს ენთ არევა
ჩვენი დროება მგონია:
როგორც ერთმანერის ვეპყრობით,
რა ყურით გასაგონია?!
მდინარეს უნდა გავიდეთ,
ვერ გვიშოვნია ფონია;
უნდა ერთურთი ვთარიოთ,
მეტი არ არის ღონია.
ერთი რო შვირგეს ჰვილავს,
მით ძალი შეუწონია.
გამრავლდა ჩვენს ქვეყანაში
მიკიტანი და ჭონია...
მტერს კი ვერა ვმტრობთ,
თავიდან დაეკარგეთ ჰქეა და გონია.
დაფრებრიფარ ჩვენს ყოფნას,
რა ფრიად დასაღონია!

გადი-გამოდი, კალამო,
გრძნობავ, შენ ბანი უთხარი!
რით დავაიწუმო, არ ვიცი,
გულის ტყვიელი მდულარი?
რით მოვარჩინო სწეული
დაღონებული, მწუხარი?!
ცივა და შეშა არ არის,
რით გავახურო ბუხარი?
რათ სდუმდა ნეტაჲ, მგოსანი,
ქვეყნის ცოდებზე მქოხარი!
შენი ვარ, შენთვის მოეკვდები
შენ ბედზე დაკრებული.
გულს დაემშვიდებ ბოლოს ჟამს
შრომაში დაბერებული.
გულოც შენია, ლეშიცა,
ულეშიც შედგრებული.
ვერ გავცელი მაინც სხვაზედა,
ბედისგან გაზულებული,
შენს ყოფნას ეადნობ თვალმებსა,
ედარავთ გამგელებული!

ქალ-ვაჟთა ბაასის გამო

რწამს, რომ ქართველი ქალები (იგულისხმეთ განათლებულნი) გადაგვარების გზას ადგაიან, რომ იმთ ქართულა ლაპარაკი არ მოწონონ, რომ მათ ენა შეგვიბოლოებს, რომ იგინი სამავალით-ოა დედები არ არიან... ამას ქალებიც არ ჰყოფენ უარს. მარა იმთა რწამით, რომ ჩვენც, მამაკაცებაც იმავე გზასა და კვალს მიჰყვებით. ესეც მართალია, ჩვენ თუ ვიცნობთ ისეთ ქალებს, რომლებიც სხვა გვართ გარდაქმნილან, ქალებიც ხომ დაადებენ ხელს ჩვენ შორის, რომლებიც სხვა ნაირათ ქცეულან. ვინ არ იცის, რომ ზოგიერთი ქალები მღერაიან:

მეუღეს გარდავა და ია!
 ამაშობლო რასა მიქვია,
 მეწუწრსაც წაუღიაო!¹

მარა ვაჟებიც ამავე ჰანგზე გაჰკვირან ამგვარსავე სიმღერას:

მეუღეს მარიამ და თამარო!²
 ქართული ს; დ რომ მოისპოს,
 ნეტაე თუ ცრემლი დაჯდარო!³

შევიძლია ვუსაყვედუროთ ქალებს გადაჭარბებული კონტრაბა: კორსტები, კულანი და კიბეებიანი კაბები, შლიაპები და სხვ. და სხვ.; მარა ჩვენ შორისაც ხომ მოიპოვებია ისეთები, რომლებსაც მარები ვაპირალბებული აქვთ, უღვავები გაწკიანიებული, ფეხებზე ეჭვები აბიათ და ხმალს მიწაზე მიაჩანალებენ. შეუღარებლათ რომ ეთქვათ, რაც რამ ნაკლი აქვთ ქალებს, ჩვენც წილი გვიღვეს ყველაში.

ქალებს ისეთს ბრალს ევრავფერს დაედებთ, რომელშიაც ჩვენ წილი არ გვქონდეს. საქებარი არც ერთს არა გვაქვს რა. ყველა იძულებული ვართ დავეთანხმეთ სახელოვანს პოეტს, როცა იგი ცრემლმორჩეული ამბობს, რომ:

„კბი იყო, გინდა ქალი,
 ჩვენში უკვდა არის გლახს;
 და რათ ვესწნათ იდეალი?
 სჯობს, ვიგინათ ს; ს; ს; ს; ს!“⁴

მარა, როგორც ყველაფერს ქვეყანაზე, ისე ჩვენს დაგლახებასაც მიზნზე აქვს. აქ არაფერ შუაშია არც ქალი და არც კაცი. მიზნზე უნდა ვეძიოთ ჩვენი ცხოვრების ისტორიულ მიმდინარეობაში.

მოგვხსენებათ, ქვეყანაზე მკვიდრი და უცვალე-ბელი არა არის ის. ყოველი არსება, ყოველი საგანი, ყოველი ორგანიული და არა ორგანიული

ერთსა და იმავე ბუნების კანონს ექვემდებარება. ამ კანონის ძალით ერთი კვდება, მეორე იზადება. ერთი ირღვევა, მეორე შენდება; ერთი სუსტდება, მეორე ძალას იკრებს, ერთი ავითმყოფობს, მეორე მითვლდება. ლოგინიდან დღება... კაცობრიობის ისტორია სავსეა ასეთი მავალითებით: სად არის ძველი დიდებული საბერძნეთი? სად არის მრავალფეროვანი და უსაზღვრო რომის იმპერია? გაჰქრენ! მარა, არა, არ გაჰქრალან! იგინი კვლავ არიან, მხოლოდ სხვა სახით, სხვა სისხლითა და ხორციით. ვისი მეობებით არის აყვავებული აწინდელი სწავლამეცნიერება, თუ არ ბერძენ-რომის ნიადაგზე? რა ყოფაშია ახლა თავდაპირველი მეცნიერების ბუდე აკვანი-ალმოსაველით? უფსუკელი წყვილიადითა მოცული, სად გაჰქრა მისი ნაღვეა-წამრომი? არსად: იგი სარჩულათ დაედვა მეორეს. სპარსეთ-არაბეთიდან საბერძნეთს გადავიდა, იქიდან რომს და შემდეგ მთელს ევროპას მოედვა.

ჩვენი ერი ოპობიკი საუკუნის მიმდინარეობის მონაწილეა; ოცდა ორი საუკუნის განმავლობაში მას პასუხი უნდა ექლია მტერ-მოყვრენ-მინაურ-გარეულებსთვის. ყოველსავე ამას, რა: აკვირვლია, აღმსუფხვრელი კვალი უნდა გაეცლო ერის ცხოვრებაში, უნდა შეემუშაებია და გამოერკვია ცხოვრების კანონი, ცხოვრებისთვის უნდა მიეცა განსაზღვრული კალაპოტ; უნდა დავუფუძნებია და დავმკვიდრებია ის, რაც ერის საკითილოთ და არსებობის განსაგრძობათ საჭირო და სასარგებლო იყო. ეს ასეც მიხდა, მოგვხსენებათ, ჩვენს ბედვარულს ერს დღე-მუდამ ურჩევს მტერი ეხვეოდა. ამ მტერთან ბრძოლამ და დაუსრულებელმა სისხლის ღვრამ ქართველს გამოკდილობა შეძანა, მკლავი გაუმაკრა, გაბედულება ჩაუნერგა და ვაჟ-კაცობა მიანიჭა. ამ ისტორიულა კულტურით აიხსნება ის, რომ ქართველი ათსა და ოცს მტერს გულ უდრეკლათ ემებობა და უმკლავებობა კიდევ!

ვინ უნდაღდა სამშობლოს ასეთ გვირგვინს? ქართველი იღერა, რომელსაც კარგათ ჰქონდა შეგნებული დროთა ვითარება. შეილი დედის ძუძუსაგან წოვდა არა მარტო რძეს, არამედ მასში შერეულს სამშობლოს სიყვარულს. საზოგადოთ უნდა ითქვას, რომ ჩვენს წინაარებს კარგათ ჰქონდათ შეგნებული თავიანთი მდგომარეობა და დროს უფარდებდენ ყოველს ბიჯს. იმ დროს ქართველი ოჯახი წარმადგენდა თვით-არს მარტებს, განსაზღვრულ ძალას. ქალსა და ვაჟს, ცოლსა და ქმარს განსაზღვრული და განაწილებული ჰქონდათ თავ-თავისი საქმე და მოვალეობა. ქალი შინ იყო, ოჯახს უვლიდა, შეილებს უზდიდა სამშობლოს, ხელსაქმობას ეწეოდა,

მწიგნობრობას მიღწედა, შეიღებეს ასწავლიდა. ეპიკი ბძიოლის ევლზე იღვა, სამშობლოს უღარაჯებდა, სისხლს ღერიდა, ენასა და სარწმუნოებმას იცავდა..

ღრონი ცვალებნ. დაუტყრომელმა ბძიოლამ და სისხლის ღერამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, დაასუსტა ჩენი ერი, ღოგინათ ჩაავლო და საფლავის პირათ მიიყენა იგი. დამოუკიდებელი არსებობის განგრძობას იმედი აღარ იყო. რა უნდა ექნათ ჩენს წინაპრებზე? ღროთა ტრიალმა ძნელი საკითხავის გადაჭრა არგუნა მათ. ეს იყო ჩენი ერის აჟოფათ, არ ყოფნის* გადაჭრა.—ყოფნა?—დამოუკიდებულთ არ შეიძლება და დამოკიდებული ყოფნა რა ყოფნაა*—ო—სუღენ ჩენი წინაპრები. ამასვე ჩაჟურჩულებდათ მათ ყურში შოთას აჩრდილიც.

„სუთას სიფოცნესას ნაძახსას

სიკვდილი სასულოჯანსა“ ცხმოდათ ერთი მხრით.

„საცა არა სუთას, გავლა სუთას

გარესის გუგარცისაგანს“—ო, ეუწნეოდა ესევე სძა.

უკანასკნელი ისმინეს ჩენმა წინაპრებმა და მიენდენ ძლიერის შეზბოლის საფარველს. დამსხვრა ჩენი ცხოვრების ჩარხი... მოხდა ძირითადი ცვლილება. ქართველი უზრუნველ ყოფილ გარემო მტრების შემოსევისაგან, იგი დაქანსულ-დაღალული მიეცა მოსვენებას, ძილს... ჩენში შემოვიდა უცხო წეს-რიგი, ზნე-ჩვეულება და სხვა-და-სხვა შეუფერებელი გარემოება. აჭრულდა, აირია ცხოვრება. ქართველმა იარაღი აიყარა და ეკრას მოუფლა: მწიგნობრობა და შეღიღების აღზრდა ოჯახიდან შეკოლაში გადავიდა და დედამა ჩამოკვეითდა. დაღვა გარდაშნავალი ხანა. მოგვხსენებთ, თუ რა ძნელი ეს ღროა, განსაკუთრებით ჩენს მდგომარეობაში მყოფ ერი-სათვის. ეს ის ღროა, როდესაც ერის ცხოვრებაში ყველაფერი ნელ-ნელა და შეუმჩნეველათ შედის. ან კი რა უნდა შევიძინოთ, მავალითათ. ჩენ რაოცა თვალ-და-თვალ ვხედავთ, რომ ცოლ-შვიოს არაინ გივლტეს, ოჯახს არაინ გინგრევეს, პირ აქეთ კიდევც გველურსებთან და გვესიყვარულეობთან. თავდა-პირველათ ენ მიხედვება, ენ დაუყვირდება, რომ ეს სენია, რომელიც ნელ-ნელა ღრღინს გულსა და ღვიძლს და დასასრულ აქულეებს კიდევ აღამიანს. სენს ვამკლავება გამოჩენისთანავე უნდა, თუარა, მოგვხსენებთ, მერე ყოველივე ამაოა.

ღრო არის შევიგნოთ ჩენი ასეთი მდგომარეობა! ღროა დარწმუნდეთ, რომ ჩენ ჩამოკვეითებული და დაძაბუნებული ვართ! საჭიროა მიხედვით, რომ ჩენ ღროის შესაფერი იარაღი არ გვიპყრია ხელთ და ამ ღრეზავც მ სთვის ვართ ჩაყენიული!

რას მოგვიტანს, რომ შენ-ჩემობაზე ემიტყრიოთ

თავი? რა შეგვემატება, რომ ქალები და თუნდ კაცები აღვიაროთ ბრალდებულებათ?! ნუ, ნუ ეიზამთ ამას!

„რას იწუხებთ თავს, როცა ცნობილია, რომ ბუნების კანონს ვერაინ და ვერა რა გადავლობება წინ... ჩენ არ მოგახსენებთ, რომ ქართველს ერს ცხოვრების ნიშან-წყალი გამოვლია-მეთქი? იგი მხოლოდ ავით არის და სასიკვდილო არა ჭირსრა... მართალია, მეცნიერებს ნახული არ აქვსთ ვერა ყველა სენის უებარი წამალი, მარა მერმისში უსათუოთ გამოიკვლევენ. ექიმებმა ახლაც იციან ხოლმე სენის ცნობა; იგინი ახლაც ატუობენ ხოლმე ავითყოფს, მოსარჩინია თუ არა. ახა, ყური დაუფედეთ, ამ ბოზენ იგინი (ექიმები) ჩენს ძვირფას ავადმყოფეზზე, მაშინაც კი, როცა მას სულის თქმაც ძლიეს-ლა ეტყობა.

„არ მოაკვდარ! მსოფლიო იმსახეს და ისევე გაიღვიპესო!..

მარა, უნდა ეთქვათ, დიდი ხანაა კი ძინავს, რის გამოც პოეტი გულ-ნატყვნათ გაიძახის:

„ოჰ, ღმერთო ჩემო! სულ იძლი იძლი, რისდა გვეღმინოს ჩვენ გაღვიპესა?!“—ო.

ჩენ ეხედეთ, რომ დაცემული ვართ, მარა ესეც საჭიროა ეიცოდეთ:

„რომ დავეშუღია არს ორ ვაგარი ერთს ჭსურსს ადგომას, უნდა თავის სხნა, და შუორე კი უღაი, ვით მკვდარსა!..

ჩენ უნდა მივბძოთ, რასაკვირველია, პირველს! ამ საერთო საქმეს განურჩეველათ უნდა ვეწეოდეთ ყველა: ქალი და კაცი, დიდი და პატარა, უმცროსი და უფროსი, ღარიბი და მდიდარი. ამისათვის საჭიროა ერთმანეთის გაცნობა და დაახლოება, ერთობა და ძმური განწყობილება..

რას შეეყურებთ მასწავლებლებს? განა ცოტა მავალითაა, მჩისი, რომ უმასწავლებლოთ, თავის თავათაც შეიძლება საწვალა-განათლება? შეკოლაში ის ვისწავლოთ, რასაც ვასწავლიან, ხოლო რასაც იქ ადგილი არ აქვს, ის თვით ჩენ გამოცემბრით და შეე-თვისოთ; ახა, ეინ არის ისეთი, რომ მარტო შეკოლაში ვავონილს დაჯერდა და ცხოვრებაში კვალი გავლო? განა მასწავლებელი იმას ჰქვია, ვისაც ფრაკი აცია და დავთრით შემოიღის შეკოლაში? რომელი სასწავლებელი და მასწავლებელი ჯობია შეგნებულს, განვითარებულს საზოგადოებას? და, ან, ჩენი ვალია შეექმნათ ასეთი საზოგადოება!

მარა, ვაი, რას ვამბობ! ჩენ განა რასმე ეცდოლობთ? ჩენ განა რასმე ვაკეთებთ? ჩენ განა შეგნებული ვაქვს, რომ:

„მარტო ლექსით ვერას შექმნილია ჩვენ წაღვარის აუკუგებას“
საქმე გვინდა, ერთით შევკრებოთ,

* *

P. S. ეს წერილი დამზადებულია ტკონდა, რა-
დუასე „გაბას“ უგანსენელი მე-48 ნომერა მივიღეთ
და შიგ ბნ დ. ს. „ფიქრი და შენაშენა“ წავიციოთ
დიდი გრძნობით არის დაწერილი ბნ დ. ს. წერილი,
მარს დაუქნებულს საკითხს ნათელს მანინ ვერ ჭიფის
იგი, რადგან ნამდვილ მასსეზზე მსოფლიო ტაქტონ-გამო-
კვრით არის ნიშნ საუბარია.

შე ვერ დავუთანსებო ბნ დ. ს., როცა იგი ამბობს:
„დაუდგება ხოლმე სან-და-სან დრო ქვეყნის, როცა სა-

მამაცრო საქმე—ბრძოლა და ატრიური მოქმედება—შე-
უძლებულია და რჩება მსოფლიო სადღედაცრო საქმე. ჩვენ
არ გვესმის, „მოამზადება ნინადაცო“ ბრძოლისათვის რთ
უნდა იყოს მსოფლიო სადღედაცრო საქმე? საქმის სადღე-
დაცროთ და სამამაცროთ დაყოფა რომ ძველი და ჩვენს
დროში შეუწყნარებელი აზრია? არ გვესმის ატრიუე
რას ეძსნის ბნ დ. ს. ბრძოლას, აქტურს მოქმედებას?
ხუ თუ მარტო სმად-სანკელის ფერადს და თოფ-ზარ-
ბანსების გრადს? ნეტე რთ ჭკონია ბნ დ. ს., რომ
ჩვენს დროში „სრულიათ უმოქმედო და რჩება ცხოვე-
რებისაგან გარეული (გაცი)?!

ავტ.

ფაქტორები ისტორიულის პრიაციისა

შემაღო *

კონომიურის მატერიალიზმის თეორიისათვის
აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს ატრი-
თეე ის შეხედულება, რომ ღიდებულ გვა-
მთა მნიშვნელობა და მათი გავლენა ისტორიულ
მოვლენაზე არ აღემატებოდეს ბრბოს მნიშვნელო-
ბას. განვიხილოთ ეს შეხედულება და ენახოთ,
რაოდენი სიძარითე უძენს მას სარჩულოთ.

მე-XIX საუკ. ღემოკრატია ღიდი ნამიჯი გა-
დღეა; მან თითქმის რომ გაიმარჯვა. ამ გამარჯვე-
ბამ ბეერი მეტათ გაიტყა, თეთი ისტორიკოსებიც
კი. ისტორიკოსები, წაქეზებულნი ღიბერალური მო-
ძრაობით იმ დასკენადე მივიღენ, რომ სრულებით
უარყვებს უარღესის ნიჭისა და მაღლის მნიშვნელობა
და აღიარეს, რომ გენიოსი და უბრალო კაცუნა
თანბრათ ჭქმინან ისტორიასო. ეს აზრი და შეხედუ-
ლება ისტორიკოზე პირველათ ოგენსტენ ტიერიჩი გა-
მოამჟღავნა. შემდეგ ეს აზრი მეტათ გამოარკვე-
ბოკლმა **) და სხვა ისტორიკოსებმაც. ეკონომიუ-

რმა მატერიალიზმმაც, აი, აქედან ისეხა ეს მოძღე-
რება, რადგან მისთვის ეს ფრიად გამოსადგი იყო.

ჩვენ კარგათ ვიცით, რომ უტყე ბუნე-
ბაში ერთი და იგივე ფიზიკური ძალა ორს სხვა-და-
სხვა საგანზე ერთნაირს ზედ-მოქმედებასა და გავ-
ლენას ვერ იქონიებს; ვიცით, რომ წყლის ერთი
და იგივე ნაყაღული წერილს კენჭებს შორს ვაღი-
ტანს, მსხვილსა კი ან სრულებით ვერ შენარტვს,
ან იქვე, ახლოს დატოვებს, და ეს მაშინაც კი, რო-
ცა მსხვილი და წერილი კენჭები შემდგარია ერთი-
სა და იმავე ნიციიერებისაგან, ერთისა და იმავე
ელემენტისაგან. როცა ეს ყოველივე ვიცით, მაშინ
არ შეგვიძლია სიძარითიანათ ჩეთევალოთ ის აზრი,
რომელიც ჭკონებს, რომ ერთი რომელიმე მოვლენ-
ა და სოკიალური პირობა ერთნაირს შთაბეჭდი-
ლებას იქონიებს ყველა პიროვნებაზე და მათ ერთ-
ნაირათ ამოქმედებს. ერთისა და იმავე მშობლების
შვილებიც კი განირჩევიან ერთმანეთისაგან კანის
ფერითა, გონებითი ნიჭითა და მიღრეკილებით, თო-
რემ, აბა, რა წარბოსადგენია, რომ მთელი ხალხი,
მთელი ერი ერთგვარის, ყოველღრათ მსგავს პი-
როვნებთაგან იყოს შემდგარი. თუ მაშასადამე პი-
როვნებთა შორის ვაშსაბეჭებებს და განრჩევს
აქეს ადგილი, მაშინ შემუღლებელია ეთქვათ, რომ
ერთი და იგივე ფაქტი ყველაზე ერთგვარს შთაბეჭ-
დილებას მოახდენს და ყველას ერთნაირათ ამოქმე-
დებს, ყველას ერთნაირს სურვილს გაუღიბებს. ჩვე-
ნი წარმოდგენა მხოლოთ შეთანხმება და შეხამება
ფაქტთან, მოვლენასთან. და ეს წარმოდგენა რამდენ-
ნათ დამოკიდებულთა რეალურს ფაქტებზე, იმდენათ
ნერეული *) ცენტრის თეისებზედაც. ყველა ადამი-

*) იხილე „გაბას“ № 50.

**) საზოგადოთ უნდა ვთქვათ, რომ ბოკლის მე-
ოხებით ბეერი მარადიქი გერტედლას საზოგადოებაში.
ასეთი გერტედლები ბოკლის აზრებისა, მკონას, უმთავ-
რესათ შედგება ბოკლის დაწათისა და წარმტარის
ენას. აქ საზოგადოება გაიტტა ფომაში, გარკველიამ
და შინაარსი კი დაავიწყა. სხვა შედგომები ბოკლის
რომ არ მოკუგონოთ, ისიც კმარს სიმინუშოთ, რომ
ბოკლი უნარს ჭყოფდა მონაღლის ზრდას და განკითხ-
რებას და აწავითარს მნიშვნელობას შემკვიდრობითი
კანონს არ ბილედს. მაგრამ, როგორც დაგვასხვა შე-
მაღე მენიერებაში, ბოკლი ორივე შეთხვევაში დიდათ
ცდებოდა.

*) ნერვი ტკინის ძაფია.

ნის ნერვულ ნივთიერებას კი ერთნაირი თვისება არ უნდა ჰქონდეს, თუ მანვედგომეში მივიღებთ განსხვავებას ფიზიკურის არისას, სადაც სხვა-და-სხვა პიროვნებაში ცხოვრებენ, და წარსულის ცნობრებისას, რომელშიაც იმყოფებოდნენ მშობლები და წინაპრები ამა-თუ-იმა გვარისა, ყველას არც საშუალება და შეძლება აქვს ერთნაირად შეიგნოს და შეისწავლოს სხვა-და-სხვა მოვლენანი და თანამედროვე ცივილიზაციის ნაყოფით ისარგებლოს. ცხადი და ჭეშმარიტია, რომ ერთი და იგივე მოვლენა სხვა-და-სხვა ნაირად იმოქმედებს სხვა-და-სხვა პიროვნებაზე. განათლებულსა და ღრმად მკოდნე კაცს უფრო შორს ვამკერტელობა შეუძლია. მას შეუძლია ადვილად წარმოიღვინოს შორეული შედეგი მოვლენისა და ფაქტისა, და ამ წარმოადგენისა-და-გვარათ თვისი ძალ-ღონე ამოქმედოს. ყველა ადამიანს რომ სრულებით მსგავსიორგანული აგებულება ჰქონდეს, ყველა რომ ერთნაირსავე ტარსა და ვარამში ყოფილიყო იმ თაღიდანვე გატარებული და ყველას ერთგვარი განათლება და ცოდნა მიეღო, მაშინ, რასაკვირველია, შესაძლებელი და აუცილებელი იქნებოდა ყველას ერთგვარი შთაბეჭდილება მიეღო, ერთგვარი ემოქმედნა და ერთგვარი სურვილი, მისწრაფება აღძროდა. მაგრამ ეს ხომ შეუძლებელია, რადგან ცხოვრებას და სიკვდილს ერთნაირბაისაჲს კი არა, მრავალ-ფერობისაჲსჲს მისწრაფებას.

ღღმდის სრც ერთი მოძღვრება არ ყოფილა, რომელსაც ცხოვრების მრავალ-ფერობა ისე ზედ-მიწვენიერად აეხსნას, როგორც თეორიას ბუნებრივის შერჩევისას. ამას რომ მიადწიოს, ეს უკანასკნელი ორი უმთავრესი პრინციპით ხელ მიღვანელობს, — ერთია პრინციპი შემთხვევითი გადაბევისა და მეორე პრინციპი წარმოშობისა, განმეორებისა. ეს ორი პრინციპივე რომ ერთმანეთს დაეკავშიროს, თეორია მემკვიდრეობითს კანონს იშველიებს. ფიზიკურის არეს ზე-გაყენება გამოიწვევს შემთხვევითს გადაბევისა, შემთხვევითს თვისებას, რომელიც აღბეჭდავს რომელსავე არსებას. ეს შემთხვევითი მოაზრებული თვისება გამტკაცდება ხოლმე შთამომავლობაში წარმოშობის მეოხებითა და მემკვიდრეობითი კანონის დახმარებით. ამ გვარივე და ასე უბრალო თეორიაა საჭირო, რათა საზოგადოებრივი მოვლენანი აეხსნათ. აქაც ორი უმთავრესი პრინციპით შეგვიძლია აეხსნათ ყოველგვარი მოვლენა. ერთი ამ პრინციპებთაგანი ინფერენციის (განხლებვისა) პრინციპია, მეორე კი მამბაძელობისა *). პირველი პრინციპი გვეუბნება,

*) ის. Тардъ — законы подражания. Карпъевъ — Сущност. историческаго процесса и роль личности въ исторіи.

რომ გენიოსი, მექანიკი განსაკუთრებულისა და უალრესის შემოქმედებითის ნიჭისა, რასმე ახალს შემანჩნებს ხოლმე მოვლენასა და ფაქტში. შემდეგ ეს გენიოსის მიერ გამოგონილი და შემწინელი ახალი რამე გავრცელებდა ხოლმე ბრბოში მამბაძელობით, განმეორებით. მამბაძელობით განმეორებული და გავრცელებული ტრადიციით (ჩვეულებით) გადიქმნება და ამ ნაირათ მთელს საზოგადოებაში გამტკაცდება. გენიოსი, დიდებული გეამი, შემთხვევითს მოვლენას წარმოადგენს. მაგრამ ეს შემთხვევითი მოვლენა მთელს რეეოლიუციას ახდენს საზოგადოებასა და კერძო ადამიანში. ჩვენ ყველა ღღმდის მსგავსათ ერთი შექმნილი. ღღმდის მსგავსათ შექმნა რისიმე კი მხოლოდ დიდებულს ადამიანს, უაღრესის შემოქმედებითის ნიჭისა და მადლის მქონეს შეუძლია. დიდებული გეამია, რომ ყველაზე უწინ შემანჩნებს შორეულს შედეგს, რაც ამა თუ იმა მოვლენისა მოყვება; ამ შედეგის საწინააღმდეგეთ და დასახმარებლათ იგი ძალ-ღონესა ზე-საშუალებას მოიკრეფს, მიზანს გამოისახავს, ამ მიზნისკენ მასწრაუებს სურვილს აღძურავს და გაუღვიძებს ბრბოსაც „მასსა“, რათა მან დახმარება გაუწიოს. ცხადია, ახალს მიზნისა და მისწრაფების შემომკმედი და წარმოშობილი დიდებული გეამი გენიოსია. ბრბო მხოლოდ მეტონება დახმარებით ძალისა, ერთია ინიციატორი, მმართველი, გამგებელი და შეგნებულათ, ცნობიერთათ მომქმედი, მეორე კი გამგანე და მოძრჩილათ აღმსრულებელი. ერთი აღბეჭდლია უაღრესის შემოქმედებითი ნიჭითა, მეორე კი მოკლებულია ამ მადლს.

საზოგადოათ ცნობიერებასა და შეგნებას ყოველივე მნიშვნელობა ჩამოერთვა ახლანდელს დროში. მაგრამ ეს ფრიად შემეცდარი აზრია. განუეთარებელი ადამიანი სრული მონა და მოძრჩილია გარემობისა. მას არ შეუძლია რამე წინააღმდეგობა გაუწიოს არეს ზედ-მოქმედებას. ბავშვი, ვიდრე ძალ-ღონეს მოიკრეფდეს და ჰასაკში შეიღოდეს, სუსტია შეებრძოლოს ამა თუ იმა მოვლენის ზედ-მოქმედებას. მაგრამ მოწიფულეგზში და ჰასაკში რომ შეღდის ადამიანი, მაშინ მთელი თვისი არსებით შეებრძოლება ხოლმე გარემოებას, რათა თავისა მისწრაფებანი, მოდრეკილებანი და მოთბოენიღებანი დააკმაყოფილოს და უღობობელს გარემო პირობას არ დაუთმოს. ამ სხრით მართალია ანაქსაგორი, როცა ამბობს: *πάντα παύειν* ხნე (გონება ყოველსავეს ჰქმნისო). ეს შესწობლება და სურვილი თავის თავს ყოფნისა უმოაგრესი და ნაშნობაღვი თვისებას სიცოცხლისა. ზრდასთან და განვითარებასთან ერთათ თვისიანი თვისისუფალი და დამოუკიდებელი ხდება, აბ-

რთვე კულტურასა და ცივილიზაციის ზრდას კვლად-კვლ მიდევს ერთა დამოუკიდებლობა და განთავისუფლება ვარეშე პირობების ზედ-მოქმედების-გან. აქ არ შეგვიძლია არ ამოვწერთ სამართლიანი სიტყვები პრაფ. ლენინსკისა *) . ლენინსკის აზრით, რომ ისტორიული მოვლენაზე სამ-გავრს მიხვხს, ფაქტორსა, აქვს გავლენა — ეთიურს კანონებს აღმართის ბუნებისას, სოციალურს პირობებს და ფიზიკურს არეს პირობებს. შემდეგ კი. ცოტა ქვევით, ვანაგრძობს: „რასში და რაწარათ გამოიხატება ხოლმე ისტორიული მნიშვნელობა ეთიურს ფაქტორისა? საქმე ის არის, რომ აღმართს შეეძნა კი არ შეუძლია რისამე არაზე ვკავრს“ და შესწავლოს: ეთიურს ელემენტ-ს მნიშვნელობა აღმართის ცნობიერებაში გამოიხატება ხოლმე; ამ შეგნების გამო-აღმართს შეუძლია ცნობიერათ და პირადი ძალ-ღონით შეებრძოლოს ვარეშე არეს. აღმართს შეუძლია შეიგნოს თავის ეინაობა და შესწავლოს არე, ვაგოს ამ არეს კანონები და თავისი მოთხოვნილებანი. აღმართი გამოიხატავს ხოლმე საშუალებას და მოხერხებას, რათა ეს კანონები თავის მიზანსა და საჭიროებას შეუხამოს და ამ ნიართ, რამდენათც შესაძლებელია წინააღმდეგობა ვაუწიოს ყოველსავე, რაც კი მისთვის მავნებელია და სხვა. თავისუფლება პიროვნებისა ამ ცნობიერათ მოქმედებასა და შებრძოლებაში იჩენს თავსა, და ამ მხრით პიროვნებაც ისტორიის ერთ მოქმედ ფაქტორთაგანი შეიქნება. ამ გვარი თავისუფლება პიროვნების ერთბაშათ კი არ იჩენს თავს, არა. ეს თავისუფლება შედეგა ერცელის ისტორიულის პროგრესისა. უმეკელია, ისტორიის პირველი ფაქტორები ობიექტური თვისებისანი იყვენ: პირველათ აღმართი სრული მონა იყო ვარეშე პირობებისა. მხოლოთ კულტურის უმაღლესს საფეხურებზე მოითხოვს პიროვნება თავის უფლებას და ისტორიაში ცნობიერი, თავისუფალი მოქმედი შეიქნება. მთელი ხალხებიც კი ვართავისუფლებიან ხოლმე, მხოლოთ კულტურის უმაღლესს საფეხურებზე*.

II

ბ-ნი ქორდანი ერთიანთ ეკონომიურს მატერიალიზმს დამყარება და თავის წერილების საჩუღელათ მხოლოთ ის ვაუხდია. ამ თეორიის საშუალებით ცდილობს დავიშტაკოს, რომ აღმართსა შეკრებილება მხოლოთ მაშინ ვახდება ერი, ნაცია, როცა მასში შრომის ვანაწილება და აღებ-მიცემობა-ვაკრობამ მოიკიდა ფეხი და ვამტკიცდა. სხვა და

ლას, რა თვისებისა და ხასიათისაც უნდა იყოს იგი, ან ფრიად მცირე, ან არაერთი მნიშვნელობა არა აქვს ერის ვაჩენისა და ვამორკვევის საქმეში. „სავგარტომო მიღრეკლება, თუ ისტორიის დავიკრებთ, იმდენათ მძღვარი არ ირის, რომ თავის თავით აწარმოვოს მძიმე ცვლილება (ცხოვრებაში!)“. „ენა არის მხოლოთ საშუალება სალიტერატურო და საზოგადოებრივი ერთობისა და არა თვითონ ერთობა; ის იარაღია ცხოვრებაში და არა თვითონ ცხოვრება“ *). ვერთვე დროებითი და ვადამავალი ვაფლენა ომიანობისა და გეოგრაფიულის პირობებისა. „მოსპეთ ეს მიხეზოია — არ ირის აუტორი და მაშინვე დიორტება ზედ-ამართული წყობილება; ხალხი ისევე ძველებურათ დანაწილება“ *). მაშრა ძალა ძირეული და რომელ ძალას აქვს მუღმივი და ვანუწყებელი ზე-ვაფლენა და მოქმედება? ასეთი მნიშვნელობა შრომის ვანაწილებასა და აღებ-მიცემობის აღორძინებას აქვს მხოლოთ. „ნიეთ-ერმა საქირობამ ისე ვადაჯაგვა ერის ყველა წეგრი ერთმანეთთა, რომ ამის დარღვევა აუტოლებლე თეთ ერის საკვლელ მოასწავებს. აქ ერთობა ნაყოფია ნიეთიერი ვანიეთარებისა და სრულიათ დამყარებელია ცხოვრებაზე. თანახმათ ამისა შენდება და იცვლება ერის პოლიტიკური ფორმები და ისტორიის ეწლევა ეს თუ ის მიმართულება“ *).

აი, ეს შეხედულება და დედა აზრი ვაუთვალისწინებია ბ-ნი ნ. ქორდანისა და მითი ხსნის ჩვენს წარსულსა და აწყო მდგომარეობა-ვითარებასაც. ქართველობა იმ თვიდან დანაწილებული იყო, სხვა-და-სხვა ვანკრძობელ ვგუფებთ დავოფილი. „როდესაც ჩვენ ვამობთ: ვურული, ვეგრელი, კახელი და სხ., მაშინვე თვალ-წინ გვეხატება ის ვანსაკუთრებით თვისებანი, რითაც ისინი ვანიარჩენიან ერთი-მეორისაგან; მათიეული ვგუფე წარმოადგენს ერთს მთელს: ზნით, ხასიათით, ბუნებრივი ნიჭით, ტემპერამენტით, მოქმედებით და სხ., ასე რომ არც ერთი მხარე ცხოვრებისა ნათლათ არ გვიჩენებს ურთიერთ შორის ეროვნულ დამოკიდებულებას *), ჩვენში ადელი არ ჰქონია შრომის საზოგადოებრივი ვანაწილება, ამიტომ აქ არ აღძრულა ვანართანების სურველი და ვადილი. „ნიეთიერი საქირობა არა-ვის ძალას არ ატანდა. ვისმე შეერთებოდა და მისე-ლა-მოსელა ვავმართა. ყველა კუთხე ეკონომიურათ

1) იხ. „მამაშე“ № 5 გვ. 101.
 2) იხ. გვ. 102.
 3) იხ. გვ. 104.
 4) იხ. გვ. 106
 5) იხ. გვ. 108.

*) Лоптович. История русского права: Введение

კარჩაეტილი დარჩა³⁾. „ახლა ვიციხით, რა გველენა ჰქონდა ამ საეკონომიო პირობათა პოლიტიკურ წეს-წყობილებზე? შევეძლოთ ნივთიერათ გაცალკევებულ ნაწილებს პოლიტიკურათ გავითინანება⁴⁾. არასოდეს. საქართველოს დანაწილებისადმი მიდრეკილება უანდერძა ისტორიამ: „ისტორიამ ჩენი ტრი დაპყო და არა შეაერთა, განხეთქილება და ქიშპობა ჩამოავლო და არა ძმობა და ერთობა. ამ ნაირათ ცხოვრების ნივთიერ საფუძველზე აგებულ იქმნა შესაფერი პოლიტიკური ყოფა-მდგომარეობა. მხარე ნივთიერათ კარჩაეტილი და განთითოებუ-

ლი, პოლიტიკურათაც განაგრძობებული შეიქმნა.“⁵⁾ ამ განკერძოებაზე კი „ფეოდალიზმი აშენდა მთელი თავისი სიგრძე-სიგანით და ფეხი ცხოვრებაში მაგრათ გაიდგა.

რამდენათაც შესაძლებელი იყო ავტორის აზრი და შეხედულება შეუცვლელათ იმისავე სიტყვებით გამოეთქეთ. მაშასადამე აღარაეის აღარ შევეძლება დაგეწმოს გადასხვაფერება ავტორის აზრისა და შეხედულებისა და ჩვენზე რაიმე იქვი შემოიტანოს. ახლა კი შეგვიძლია შევუდგეთ თვით განხილვას ამ მოასჯრების სამართლიანობისას.

ფსა

(შემდეგი იქნება)

³⁾ იხ. გვ. 111—112.

⁴⁾ იხ. 116.

⁵⁾ იხ. გვ. 118.

სუნავი, ყელჭირება (diphtheria)*

ოცა სწავლულებმა აღმოაჩინეს ის უჩინარი მტერი კაცობრიობისა, რომლის სახელიც არის მიკრობი, ანუ მიკრე სხეული, სწორით იმ დღიდან დადგა ახალი ხანა კაცობრიობის ჯანმრთელობის ისტორიაში. კაცობრიობის ცხოვრებაში თითქმის კანონათ გადაქცეულა ის მოყენე, რომ ყოველსავე ახალ აღმოჩენაზე ამყარებენ ყოველგვარ შესაძლო და შეუძლებელ იმედებს, მაგრამ საუბედურით ჩენდა ბევრი ამ იმედთაგანი ცრუდება, ოცნებას ფრთები ეკეცება და მხოლოთ მარტო ფაქტი რჩება შეურყველათ. მხოლოთ ათი წელიწადია მას შემდეგ, რაც ცნობილია მეცნიერმა რუდოლფ კოხმა აღმოაჩინა ქლექის გამჩენი მიკრობი, აგრე წოდებული ქლექის ბაცილუსი (bacillus tuberculosis). რამოდენი აღტაცება, რამოდენი

ოცნება, იმედები გამოიწვია ამ გამოკვლევათ, იმედია, ესლომება საზოგადოებას, მაგრამ მხოლოთ ფაქტი დარჩა შეურყვევლათ და ოცნებები კი ვაძკრენ, იმედები გამტუნდნ, ის იმედები, რომ რადგან მტერი დაეინახეთ, იარაღსაც მოგნახათ მის დასაპარცხებლათო. მაგრამ მტერი, ეს ყოვლად პილწი, თვალთუწინარი პაწია რამ სხეული, გველემანოვით გვიდგა თვალწინ და ქლექს და მუსრავს კაცობრიობის თითქმის ერთს მესამედს იმ საზოგადოების სენის გარნით, რომელსაც ჩვენში ქლექს ეძახიან. თითქმის ყოველი მკურნალი, ვისაც გარემოება ხელს უწყობდა სამეცნიერო შრომისთვის ამ გვარ კითხვებს მიერად და შეიქნა ერთი ფაცა-ფუცი, ძებნა-კვლევა ამ მცირე სხეულის ცხოვრების და მათი მოსაგერებელი იარაღისა. ბევრი მეცნოემები, როგორც ყოველსავე ახალ დაწყებულ საქმეში, ბევრი სიეშაქე და სიმრუდე, ბევრი ამათ გაწეიადებული სახელები ჩაიწერა სამკურნალო მეცნიერების ისტორიაში. თვით გამოჩენილის მეცნიერის მკურნალის, რუდოლფ კოხის სახელიც კი შეიბღალა „მნატყისტის“ სახელით იმ აქტარებული გამოკვლევის გამო, რომლის მოწმეთაც ჩვენ ეიუებით ამ სამის წლის წინათ. მაგრამ ერთხელ და ოდნათ ქეშპარტების გამოჩენილმა შუქმა თანდათან იმატა მძღაერ, დაფიქრებულ და აუჩქარებელ მეცნიერ მკურნალთა ხელში და დღეს ეს შუქი ანათებს სიცოცხლით იმ ბნელს, დაბშულ გზას, რომელსაც მიჰყავდა ყოველი ერის მომავალი იმდელ, ბავშვები, სამარისავე.

* საღსი ჩვენში სუნავს კასის ყოველგვარ ისეთ ავთიოფთობას, რომელიც ხსნობას ადამიანს ყველა წაჭრებით, მაგალიათ სუნავს კასიან ნამდვილ სუნავს (diphtheria, დიფთერია. ანუ ძველათ დიფთერუტ), სუნავს კასიან ევლში მყოფი ნუშის მზგავს ჭირსკვლების გასიეგვას, სუნავს სმობათ ხსნობაქენ გულსიეგვების (scarlatina, ckariatina) მაგეურ და სხვა. ჩვენის ახროთ, ეს სახელი უფრო შეეფერება diphtheria-ს და ჯგუთი არუდობას აიხსნება მითა, რომ ჩვენი ქვეყნის ბუნება და ეტნოგრაფიული წეს-წყობილება საღს უშღის ევლის ავთიოფთობის გავრცელებას საღსში და მართლც, როგორც იშეათათ სტუმრის სახელი, აურეგვას ერთ-თი-თიარქობი.

ვიდრე ამ შესანიშნავს საკანზე გადავიდოდე, ნება მომეცი, მკითხველო, რამოდენიმე სიტყვა მოგა-

ხსენო იმ დიდებულ მეცნიერზე, რომელსაც ყველა სახელმწიფოებმა შეერთებული ძალით, რამდენიმე მილიონის გამოღებით, სიცოცხლეშივე აუტეს შეწავნიან და მეცნიერების ისტორიაში არა ჩვეულებრივი ძველი პარისში, რომელსაც ამ დიდებულ კაცის სახელი დარქვეს — პასტერის ინსტიტუტი. ეს დიდებული პასტერი იყო ის დაუღალავი და მეთვალყურე ნიჭიერი მკვლევარი, რომელმაც აღმოაჩინა ბუნებაში ეს ჩვეულების საჭირობა მიკრობები. როგორც სინქროტი, ალტაცებით და მეტისმეტი იმედებით მიეგება უმეტესი ნაწილი სწავლელებისა ამ აღმოჩენას, ისეთივე სისწრაფით დამარცხებულნი გაუღდენ თავიანთ ძველებურ გზას, როგორც ჩვენს ანდაზა ამბობს: „როგორც მოდი სენაო, ისე წახვალ შინაო“. მხოლოდ აუჩქარებელი და მძლავრი მარჯვენა პასტერისა მტკიცეთ და გულმოდგინეთ ეთმა და ეთმება დღემდე ამ კაცობრიობის მტერს და ერთმა მისმა მოწაფემ და თანამშრომელმა, დღეს უკვე სახელგანთქმულმა მეცნიერმა, მკურნალმა რუმ აღმოაჩინა საშუალება ბავშვების იმ სენის წინააღმდეგ, რომელიც ასში სამოცს და სამოცდაათს ხოცავს და რომლის სახელიც არის ყელჭირება (diphtheria). აი, ამ საგანზე მსურს, მკითხველო, მოგახსენო დღეს რამდენიმე სიტყვა. ხუნავს, როგორც ყოველგვარ გადამებ სენს (ქლეტი, სახადი, სნება და სხვანი) იწვევს ერთგვარი მცირე ახარება, ბაცილუსი, რომელიც აღმოაჩინეს კორმა მეცნიერმა კლეტსმა და დელფურმა 1885 წელს. ეს ბაცილუსი ეძებს ხოლმე უფრო სუსტს ალავს ადამიანის აგებულებაში და რა დამუღდება ერთ ალავზე, მრავლდება. ამისთანა სუსტს და ნაზ ადგილს ეს ბაცილუსი ჰყოლებს ყელში. თუნდა ადგილობრივ აზიანებს ეს ბაცილუსი კაცს აგებულებას, მაგრამ იმოდენათ ცელის ადამიანის ჯანსაღობის წესიერი მსვლელობა, რომ მთელი აგებულება წინააღმდეგ და კაცი ავით ხდება გარდა ადგილობრივის ყელის ტკივილისა, თავის ტკივილით, სიციბით, გულის წუხილით, თირკმელების ანთებით და სხვა. ამის მიზეზი ის არის, რომ ეს მცირე სხეულები დაბადებენ, შემდეგ აჩენენ ადამიანის (თუ ცხოველის) სისხლში იმ გვარ გესლს, რომელიც წამლავს ადამიანს და ჰკლავს კიდევ. ამას ამტკიცებს შემდეგი ფაქტი: ის აკი რომ ავიღოთ, რომელსაც აჩენენ ყელში ეს ბაცილები და ერთი ნამცვეი ამ აკისა ჩავდეთ შუშაში და დავახათ ზედ ჯერონათ მომზადებული ხორცის ბულიონი, რამდენსამე საათს შემდეგ ჩვენ დავინახათ, რომ მთლიან ეს ბულიონი საცხეა ხუნავის ბაცილებით და ეს ბულიონი უკვე ძლიერი საწამლაია; თუნდა იმ რიგათაც

გაწურო ეს ბულიონი, რომ ბაცილები აღარ იყავებოდენ შივ, მაინც წვეწში ისეთი გესლი შეუშუშნავებით ამ ბაცილუსებს, რომ იგი ჰპოცს ცხოველს. ამ გესლს ექიმ-ქიმიკსები ეძახიან ტოკსინს. აი, ეს ის რისიეთებება, რომელსაც აწახადებენ ცხოველის სისხლიდან ბაცილუსები და რომელიც წამლავს ადამიანს. ეს სენი, ხუნავი, ისეთი რამ საძნელა ავითმყოფობა, რომ ექიმები, დღი ხანია, ხმარობდენ ყოველგვარ ღონისძიებას მის წინააღმდეგ, ბევრი სხვადასხვა წამლები მოიპოვეს და არ შეეციძლია, არ გამოეტყუდო, რომ წამლით ექიმებს არ გადაერჩინათ ბევრი მომავლადი ბავშვი, მაგრამ მაინც რამდენათ უიმედო იყო წამლობა, ამტკიცებს ის გარემოება, რომ ამ სენით ას ავადმყოფი სამოცი და სამოცდაათი იხრცებოდა. ამგვარი შედეგი წამლობისა იმოდენათ უნებუნო იყო კაცობრიობისათვის, რომ, რასაკვირველია, მეცნიერება არ კმაყოფილდებოდა და ბევრი მეცნიერთაგან იკლევდა ყოველგვარ საშუალებას ამ სენის დასამარცხებლათ. დღი ხანი გათარეს სწავლელებმა კვლევა-ივნებაში და მხოლოდ ამ ბოლო დროს აღმოაჩინა ზემოხსენებულმა ექიმმა რუმ ისეთი უეცარი საშუალება, რომელიც, იმედია, მომავალში ბოლოს მოუღებს ამ სენს (მომავალში ვამბობ მისთვის, რომ ეს საშუალება ჯერ ყოველგვან არ არის გავრცელებული სიძვირის გამო). აი, როგორ მზადდება ეს საშუალება. სწავლელებმა უკვე კარგი ხანია, აღმოაჩინეს ის ფაქტი, რომ გადამდები სენით ავით ხდება იმ ცხოველებიც (ფრინველები, ბაქიები (морские свинки), თაქები, ძაღლები, ცხვრები, ხოვები, ცხენები, მიიუნები და სხვა). ამისათვის საჭიროა მხოლოდ, აიღო რომელიმე ბაცილუსი, გაამრავლო ბულიონში და შემდეგ ეს ბულიონი ერთგვარი იარაღი, რომელსაც შირის (საქუქელოს) ეძახიან, მესხს ცხოველს კანში*). ცხოველი ავით ხდება და მხოლოდ იმისდა მიხედვით, თუ რა სიმძლავრის იყო ტოქსინი, კვდება კიდევ იგი.

ტოქსინის სიმძლავრე კი ჩვენს ხელშია მას აქეთ, რაც იმავე შესანიშნავმა პასტერმა აღმოაჩინა, რომ თუ რომელიმე გადამებ სენს აუტრი ერთ ცხოველს, ამ ცხოველადან აღებულ ბაცილუსის კულტურას (ნაშენობას)**) აუტრი მეორეს, მეორედან მესამეს და სხ, გესლი თარდათათ სუტდება.

* ამს ჰქვია ანდა.

** კულტურა, აი, რას ჰქვია: რომელიმე სენის ბაცილუსი უნდა აიღო და გაამრავლო ბულიონში, ან სისხლად შრატში, ან ქვადტინში და სხ. ასეთს გამრავლებას ჰქვია ნაშენობა, ანუ კულტურა.

ამ გვართ იმოღენათ შეძლება გესლის დასუსტება, რომ დასუსტებულის კულტურის აკრით ცხოველი სრულებით აღარ ხდება აეთ და მასთან ცხოველის ავებულება შემდეგში აღარ იკარებს ამ სენს და ამ სენისაგან უენებელი ხდება. ამ კანონზე არის სხვათა შორის დამყარებული ყვეილის აცრა: ეს კიდეე არაფერი. შეიძლება მოვამზადოთ რომელიმე სენის მძლავრი ნაშენი და ისე დავასუსტოთ, რომ ერთი ცხოველის ტანიდან მეორე ცხოველის ტანში არ გვატაროთ. ამისათვის საჭიროა მხოლოდ მიკროოღენი გესლი შეუშვა ცხოველის ტანში და მერე თანდათან უმატო. რამდენჯერმე რომ ასე აუცრა ცხოველს, მერე შეიძლება ცხოველმა უენებელიე ატანოს ეს გესლი. როცა გესლი ცხოველში უენებლათ იმოქმედებს. მაშინ ამას ეძახიან „იმუნიტეტს“ (ИМУНИТЕТ-უენებლობას). ხუნავის გესლის შესახებ აღმოჩნდა, რომ თუ ზემოხსენებული აკრით ცხოველი (ცხენი, ძალი) უენებელ ჰყავით, საჭიროისა აიღოთ ამ უენებელ ყოფილის ცხოველის შრატო და აუცრათ იგი ხუნავით დასნეულებულ

ადამიანს. ამ შრატის აცრა უებარი წამალია ზუნავით ავითმყოფისთვის, თუ ავითმყოფს დასაწყისშივე აუცრით ეს შრატო, უთუოთ გამარჯვებული დარჩებით და თუ დაუგვიანეთ აცრა, მაშინ სენი გამიარჯვებს და ავითმყოფი დაგეკარგვებთ საუკუნოთ. აი, ამისთანა დაგვიანებით იხსენება ის, რომ რართავე მცინიერთ როუს და ბერინგს ას ავითმყოფში, აცრას შემდეგ, მოუკედათ 7—10 ბავში, რომ დაგვიანებულის წამლობა არა,—ასივე ცოცხალი გადაურჩებოდნ ამ საძაველ სენს, მაგრამ ათის დაკარგვა ჯობს სამოცის დაკარგვას და გამარჯვება მიანიც ჩვენსკენ არის. ვაჰქრა ის დრო, როცა უმეცარი კაცობრიობა გულ-ხელ დაკრეფული უცქეროდა შემებრლებელ სიკედილს! შეიარაღებული მცინიერება როცა იქნება, იდეესასწაულებს იმ დიდებულ დღეს, როცა ადამიანი მხოლოდ სიბერით ძალა-მიხიდილი განუტევებს სულს. შევეუდგეთ, მკითხველო, მცინიერების შუქით გახადებულ კვალს, დაეანებოთ თავი უსაქმურობას და შურისძიებას და მერწმუნე, რომ არც ის დღე არის ისე შორს, როგორც გგონია!

რ. ე—ლი

რ ა გ ა

(მგზავის შენიშვნები)

შედეგ *)

I

ცვალო კიდეე სურათი; ჩემ წინ აიმაოთენ უხარმაზარი მთები; მათზე ატეხილა ფიქვი და ნაქნარი; მათ კალთებზე, იმ უწვედნელ სიმაღლეზე, სადაც ფეხს ძლიეს იკიდებს ადამიანი და საიდან გადმოხედვა გულს შეგზარაეთ, ელვარებს მწვანეთ ფეტვით ნათესი ყანები. გზა დაწერილიდა და დაიგრიხა მეტათ; მე და ჩემი ჯახრავი ხან მთა-გორის ეველებოღით თაგზე, ხან ჩაეაწყდებოღით რალაც ჯურღმულოში, ეიწრო ხეში. ვიარეთ მრავალი, დავიღალეთ საძაველათ. გავცილდით რამდენსამე სოფელს და გავედით ს. შერას. ბოლოს, გაოცებული შევდექე უეცრივ. ოს, ხეტარებზე! ეს რა ვიხილე, რას ვზეზერ ამას?! ნუ თუ ეს ცაღია და არა სიხმარი?! ნუ თუ ბუნებას შეძლებია შეეკმა ეს უსაზღვრო შეენიერება?! არა, მამატევე, მკითხველო, მამატევე რადგან მე საწყალოს არ მაქვს

ის ხელოვნება, რომ დაეხატო ამ დიდებული სურათის მხოლოდ აჩრდილი. შორს, ჰორიზონტზე ამართულა ტყით დაბურული მთების ოთხი ერთი მეორეზე უფრო მაღალი გრებნილი, მათ უქან ატყორცილა ამაყთ და ეგზინება ცას კავკასიონის თოვლით მოსიღნი ფრიალონი! შუაში კი ყველაზე მდიდღურათ წამომდგარა ბატანი იალბუზი და რალაც გაკვირვებით დატკერის მის წინ გადაშლილ ტურფა საქართველოს, დატკერის და თითქო ევლარ ცნობს მას, მის ოდესმე უძლიეველ გიზრ-შენილებს, დატკერის და იესება რალაც იდუმალი ფიქრებით, რალაც გამაოურკვეველი მწუხარებით.

მზე ჩასვლავა; და ამ დიდებულ მნათობის მოწითონა სხივები ეფინება მთებს და ღებავს მათ ათას ფანტასტიურ ფერადებათ, რომელიც ყოველ წამს იცვლება სხვა-დასხვა ფრათ, თინათინებს წარმოუთქმელი სინაზით, ტრაკავს, ციალებს ოღნავ, ეთ ნორჩი კალწულის შეენიერი გრაცა და ახდენს ჭყერულ მოეღინებას. ენება, ენება ნაზთ, ეთ საჯეარლოს უქანასკნელი ტუბილი კოცნა, მზის ჩამავალი სხივები აღმოსავლეთის მორცხვს, შეენიერი კალწულის კავკასიონს, კოცნის მას მხურვალეთ, მწვევი სურვილით, სურს უქანასკნელათ დატბეს მიანიც ნეტარებით, კოცნის კვლავ მგზნებარეთ და უმკობს ეარდის ფრათ ბროლის ლოყებს. აი, ვაჰქრა,

*) იხილე „კავკასი“ № 46.

გათამაშა ყინვარში ხალისიანმა სტიმმა, შექმნა სი-
 ცოცხლე, ელვარება და დაბნია უზგათ ფერადთა
 თაიგულნი: გამოსხლტა უტყრივ, დეკანა ისევ გუ-
 ლზე თავის სატრფოს, ააჭრკოლა, აათრთოლა იგი
 და მის საეტაქ სახეს მოაპუნა საიდუმლო ნეტარების
 შუქი.

შეწყდა მათი ტრფალღება. მათი ალერსი; ჩე-
 სენა დღის დიდი მნათობი; განშორდა სხივი მწუ-
 ხარეთ თავის საყვარელს, მაგრამ ნუგეშობს, რომ
 დიღას კვლავ იხილავს მას უფრო ხალისათ, უფრო
 შეენიერს და იგემებს მის ალერსში მთელ დღეს
 ნეტარების ნეტარს. გამეფდა ირაველი საოცარი
 დღემილი და მყუდროება: ამ დღემილში ისმის მზო-
 ლოთ ვიღაცა გულის კენეს; ატირდა, აშფოთდა
 კაცკასი, ის უცოდველი ქალწული, რომ განშორდა
 და ეერ შხერს თავის საყვარელს. ამ ღროს გადმო-
 ეშვა ბურუსი, გამოჩნდენ თეთრი ფუნთოშა ღრუბელ-
 ნი და შეიშომა მით ეს ქალწული, რომელსაც იმ
 წამსვე დაადვა თავზე, ეით სურნელოვან ყველით
 გვირგვინი, პაწია ღრუბელთა აფერადებული შარ-
 ვანდელი, საიდანაც ეპკურება სუბუქათ მის შეწყუ-
 ხებულ გულს სანუგეშოთ ოქროს ფერი ნამი. დად-
 ვა დიდებული წამი. მოეფინა მიდამოს ედემის სუ-
 ნუნელება და დამიარა ტკბილათ არსებაში: ჩუ, ალი-
 ძრა იმ ქალწულის გრძნობის სიმინ; გაისმა უსაზღ-
 ერო სიერტეში ციური, სანეტარო სიმჭანია... ახ,
 ბუნებავ! რა არ ისახოდა იმ ღეთებრივ ჰანგებში!
 ეს ნაზი მღეღერი შეცხო ჩემს გულს, დააცხრა, და-
 დღმა მიღებარ სისხლი და ააყვია ესტეტური
 გრძნობანი. ამ მომხიბლავმა ხმებმა უაღერსა ჩემს
 სულს, გააუხიზლა, აამალა იგი და ასმინა ბუნების
 საიდუმლონი. ამ მომთილისმე ხმებმა გაუღიმა ჩემს
 ოცნებას, გაუთამაშა ცელქათ, გაუსხლტა უცბათ,
 გაიდევნა თან ოცნებაც ეთერის სუფუქ ფრთებზე
 და გაპხვია მსწრაფლ ჰემშარიტების, სიკეთ-ს და
 შეენიერების სფერაში, სადაც არა აქვს ადგილი
 მტრობას, შურს, ბიწიერებას და სადაც სუფევს
 მხოლოთ ბრწყინვალენ სიყვარული და საუკუნო ნე-
 ტარება...

გადის წამები, მე ვმხერ, მე შევეტრფი აღუ-
 ცებით ამ საოცარ მოვლენას; დაღ, შევეტრფი მას
 და თან მიხევევა თვალღებზე სისხარულ მწუხარების
 ცრემლები; გულის ჩანგი ჟღერს ორ სხვადასხვა
 ჰანგს. მე ეხარობ, ვამაყობ, რომ ჩვენი სამშობლო,
 ჩვენი საქართველო შემკულია ამ გვარ ბუნების სი-
 შეენიერით და სიმღერით, მაგრამ იმ დროსღე სულს
 მისშობს ის ახრი, რომ ჩვენი, მისი უფროსი შეიღონი
 ვართ ასე უეცინი, ღატაკნი, სულით უძლიერნი, ზნეო-
 ბით მახინჯნი და თანხობის, შევლის და სიყვარულის

ნაცვლათ ჩვენ ემტრობთ, ვაძაგებთ და ელუპათ ერ-
 თმანეთს. დიღ, ეიგარენბ აძეგს, ეწუხეარ, ვგოდებ,
 მაგრამ ეიმედობ თანე, რომ დადგება ის ნეტარი
 ღროც, როცა აგვეხილება გონების თვალი, შევიგ-
 ნებთ ჩვენ ნამდვილ სარგებლობას და გაეხდებთ ბედ-
 ნიერნი...

ეინ იღის კიღეე რამდენ ხანს ექენებოდი იქვე
 მღკარი და ბუნების შეენიერებით ვატუტებულო,
 რომ მოთმინებიდან გამოსულ ჩემ მხრებელს არ
 შემოეძახა უცმაყოფილოთ: ქვეე რას გამეშვი ყმა-
 წეალო მაგალავს, ქვეე მთები არ გინახავს თუ;
 ქვეე დაუჩქაროთ, თეარა ცახს ევღარ ჩავლთ ამე-
 ლა*.

დაემორჩილე კვლავ მის რჩეას და გაეთო-
 ხარაე ჯახარაი. ვაქრა, მიმეფარა ის დიდი პანო-
 რამა, მაგრამ ჩემს ოცნებაში ჩაიბეჭდა სამუდამოთ
 მისი სურათი, რომელიც მიმიძღოდა წინ და ახდენ-
 და ჩემზე ტკბილ იღუზიას. ის სურათი მრდგა
 ცხოვლათ ახლაც თვალწინ და არ ვგონებ ამოი-
 უხერას იგი მის დღეში ჩემი მესხიერებიდან. მე
 ეყოფილვარ ბეერ ალაგს, დამიღლია სამეგროლო-
 იმერეთის და ქართლ-კახეთის შეენიერი მხარეები,
 მაგრამ ამ რაქის მთებს, რაქის სანახაობას არ შეე-
 დრება არაფერი, რაქველ ბუნებას გამოუჩენია აქ
 ყოველგვარი ნიჭი და ერთ მის ხელოვნების
 საეკირეველებათ უნდა ჩეთელოთ სოფ. ცახის გეი-
 რაბიც.

ეს გვირაბი იმყოფება ერთ მიუვალ მთის თი-
 თქმის მწვერვალში და რამდენათ სარა სამნიშენე-
 ლოა იგი ვარეგნობით, იმდენათ საოცარი შიგინთ.
 როგორც იყო, დიდი წვალეობით აფხოზლით მე და ჩე-
 მი მხლმებელი იმ ალაგს, თუმცე ყოველ წუთს,
 ყოველუხების გადაღმავზე მოველოდით ძირს დაგო-
 რებას და ხეეში ჩაჩხხას: მივალწიეთ, რითაც იყო,
 გვირაბის პირთან, შეეისეენეთ ცოტა, მოეიშაღეთ
 იარაღი დათეთან საბრძოლველათ, რადგან, როგო-
 რც გვიბთხის, ეითომც ამ მხეცს გაეკეთებინა იქ ბინა,
 აენათეთ სანთლები და შეუღეკიეთ გძელს, ჯოჯო-
 ხეთურ მგზავრობას. თუმცეა გეკონდა თან რამდენიმე
 სანთლები, მაგრამ ბეულოდა ისე, რომ თუ
 ძლიერი სიფხულე და სიეკიერე არა, შესაძლოა
 იყო მიეკერტერია თავი ან რამელიმე გამაშეერილ
 კლდეზე და სტოლაეტიტზე, ან ჩავარდნილეთეყეთ
 ორმოში, ან გათხლაშუღეთეყეთე ჯვარისმამის ღა-
 ვამიეთ ტალახიან წუმეში; ამას დაუმატეთ რამდენიმე
 ანყოფილეთეფანი, საღაც შესაძლოა დაგებნეს
 გზა და ღარჩე შიგ, სანამ ან შემშილი, ან რამელ-
 იმე ნადირი არ მოეღებეთ ბოლოს. წერილი გასაძი-
 ომი ადგილები, ქვაზედ ჯამაზიეთი ხტუნვა, ალაგ

ფორთხით სიარული, ცივი, ნესტიანი სუნი, ნადირ-
თან ბრძოლის ღლიდინი, მეჭის-მეტი სიგრძე, რის
ბოლომდე მისვლას მოუწდით თითქმის ერთი საა-
თი და ადვილათ წარმოადგენთ, თუ რა სიამოვნებას
ეგრძნობდით ამ საშიშარ ღობირებში სიარულით.
მაგრამ არა, არაა სასიხანულო ამ ბუნების საოცარ
შეწინებების ხილვა. აი, შეხვედით მეტათ ვრცელ
ნ — წ საქ. სწავლით გვირახის დარბაზში, რომელ-
ის გვერდებიდან და თაღებიდან გადმოჰორინება
დიდრონი ქვები, გიქადით თავზე დაცემას და მწე-
რივით გასრესას; განვლეთ ვიწრო ხერხელი და გა-
ჩნდით მეორე უფრო ვრცელ და საშიშ დარბაზში,
რომლის მცხოვრებნი, დამუხანნი, დაფრთხანნი
სანთლის შუქით, დაგტრიალებენ თავზე, მზათ არი-
ან გაგქორან სინათლე და გამოგამწყვდიონ ამ მინო-
ტაერის სამფლობელოში. მაგრამ გაიარეთ კიდევ
ცოტა და დაგვხდათ მესამე დარბაზი, რომლის და-
ბალ ქერზე დიდებულ ხარატს გამოუსახავს საუცხ-
ორო ფიგურა იმ გვარ შეუღლებელ ხელოვნებით,
თითქოს მათ საქანდაკოთ მოსულიყვეს აქ საბერძნე-
თის ქებული ფიდაისი. შეხვედით კიდევ სხვა დარ-
ბაზში და ხედეთ ჩამოწყურულან თეთრი მარმარი-
ლოს მსგავსი სხვა-და-სხვა ფორმის და ხელოვნების
ძეკლები, რომლებზედაც გამოსახულა ხის ფოთლე-
ბა, ყურძენი. სხვა რაიმე ხილი და ათასა რამე, ასე
რომ ეს ალაგი გავიანებთ რომლისავე ცნობილი სკულ-
პტორის გაღვირვის, ენემ გვირახის განყოფილებას.
გა ართ კიდევ რამდენსავე წყლიან-ტალახიან ადგილს,
გაქვრებით დიდი გაჭირვებით კლდის მეტათ ვიწ-
რო ხერხელში და თქვენს თვალს წარმოაჩინებდა
საამირი სურათით: მაღალ თალიდან ჩამოშვებულან, და-
ბჯენილან მიწაზე სხვა და-სხვა ფორმის სტოლაქტიტე-

ბი *) და სტოლაქტიტები, რომელნიც შეეჩინე ხეივანთ
მიმიართებთან გმლათ, ბრწყინვენ ბროლივით სანთლის
შუქზე, უშვებენ ირგვლივ ურიცხვ ფერადთა კარნებს
და ახდენენ მზახველზე რალც ზღაპრულ ფანტასტიურ
შთაბეჭდილებას; იწვეით წინ, გეშვლებათ და იპ-
ყრობს თქვენ გრძნობას თან-და-თან უფრო საცირ-
ველი სანახავეები, შეცქერით გაოცებული ამ პართე-
ნონს და სიაზოვნებასთან ერთათ თქვენ გაპყრობთ
რალც შიში, რალც სიძაბუნე და სურვილი სცეთ-
თაყვანი ბუნების უსაზღვრო ძლიერებას და ცოდნა-
ხელოვნებას.

თანაჲ. ემ, განა ამისთანა სანახავეებს მწერთ
რაჲში! შემიძლო სხვა რამეებიც ამეწერა, მაგრამ
ეწიშობ გავრძელებდა მეტათ ჩვენი საუბარი. დროა
გადვიდეთ ბუნებიდან ხალხზე და განვიხილოთ მათი
ეკონომიური მდგომარეობა და სამეურნეო კულ-
ტურა.

ახალგაზდა ქართველი
(შემდეგი იქნება)

*) მაქას სიღრმეში წყალში სწიართ იყოფება
ნახშირის სიმეჭვე, რის გამო წყალი ხსნის, ანუ ახნობს
სხვა-და-სხვა გვარ ქვებს. თუ გი ეს წყალი ჩამოდიანდა
გარეთ, მაშინ ნახშირის სიმეჭვე ქვებსა ჭაჭრში, გამ-
ნარა ჭაჭრეში გი შორდება წყალს და ირთუება. ამგვარათ
არის განწილი ქვები. თუ ამ ნაირი წყალი გამოჰყენს
და ჩამოდის გვირახში, მაშინ წვეთებიდან განმორეჟუს
და გაწინადან, ან გიწინადან კეთლავს ზეით და
მის შირდაბარ დაბავა ეინულის მსგავსი სვეტები, ჯეი-
თის ქვა სტოლაქტიტები, ქვებს გი სტოლაქტი-
ტი. დად ხანს შექვავს ეახნი ქვეთავიან და ქვებავ-
სეიან ქვის დიდრონ სვეტებს.

პ ა რ ტ ა ხ ი

(მოთხრობა ეგ. ნინოშვილისა).

შემდეგი *)

IX

რთ დღეს ხეარაზზე და მისი ქალი სხვაგან
წაივინდ და მელანია მარტო დარჩა სახლში. მა-
ნის ბრწყინვალე დღე იყო. მელანია, რაც სა-
ჭირო იყო, მილაგ-მილაგა სახლში, შემდეგ გამოი-
ტანა სკამი და დაჯდა ბალკონზე. ის დიდ სიამოვნებას
გრძნობდა, რომ ამ წამში მას მაინც არაინ უთვალ-

თვალბდა. ასეთი თავისუფალი წამები, მას შემდეგ,
რაც გათხოვდა, იშვიათი იყო მის ცხოვრებაში.
ბალკონიდან ჩანდა აჭარის მთა, რომლის წვერები
აქა-იქ ჯერ კიდევ თოვლით იყო დაფარული და
თვალის მომპყრელათ ბრწყინებდა მზის სხივებში.
მთას გადაღმა ესა რალც ვერთალი, მიზნედლი
ფერი ედვა. მელანია დიდხანს ეყურებდა ამ სურათს
და ფიქრობდა: „ნეტად ამსეა და იქინეი, იმ ფთის
გადაღმა, დამსეა! რა კაი იქნება! მოშორდი ამ წყა-
ლებას, ამ ვაი-ვაგლახს! ეინ იცის, იქინეი რა ამბა-
ეია, მარა მაინც, რაც უნდა იყოს!.. ამაზე ვარსი,
ხომ არ იქნება! მარტო აქაურობის მ-შორება რათ
ლისს!.. ამ ფიქრებიდან მელანია გადავიდა იმ ფი-
ქრებზე, რომლებზედაც ასჯელ გაუტუნია ძილი—გმ-
ეიპარეი აქედან, დეიკარქეი საცხაო“. ამ ხელათ

*) იხილეთ გვლი № 50

ერთი კიდევ დიდხანს იტრიალა მისმა ფიქრებმა ამ კითხვებზე და ბოლოს გადაწყვიტა: „გვეიპარე, გვეიპარე და ღრიკი ახლა თაქო“. ამ გადაწყვეტილებით მეღანიამ ამოაღება თავისი ზანდუკიდან ტანისამოსი, რაც საჭირო იყო, ჩაიცვა, რაც არა და გამოკრა ფუთაში, ჩაიცვა ახალი წულები: ქარვა და ბექელი, რომლითა ის პირველათ დანიშნა ქპარმა, ვაჯვარებით ჩააბრუნა ზანდუკშივე, „აგი არ მინდა“; ის კაბაც დატოვა, რომელიც ჯერისწერის დღეს ეცვა, „არც აგი მინდა“; დაშინჯა ყუთში რაღაც წერტილი ნივთები, ამოაღო უმარილის საღესი სადაფი, „ამას წვეილებ, წენიას ნახელავათა“, შერე ნახა თითფრის სათითური — „ამასაც, ზაბაის მოტანილია“, ჩაიდვა ჯიბეში თეთრი ძელი საეარცხალიც „ჩემი აუნხანკი ფოტინაის ნაწუქარაა“. ბოლოს, დახურა ყუთი ამ სიტყვებით: „მეტო აფერია შიგ, არც მინდა“. ის ჩქარობდა, რომ დედამთილს და მუღს არ მიესწროთ, ან სხვა გარემოებას არ შეეშალა ხელი განზრახული აღსრულებში. რამდენიმე წამის განმავლობაში საქმე მზათ იყო, წასვლის მეტი აღარა აკლდა რა. მაგრამ ეგ წასვლა არ იყო ადვილი. მეღანიამ დაიკავა ხელში მოკრული ფუთა და დაჯდა ლოგინზე, არა ტყუილია მოემზადე! — თითქოს ვილაცამ ვარკვევით ჩაძახა მას გულის ყურში. დიდხანს იყო მეღანია დაფიქრებული, ბოლოს აღდა მოკრული ფუთა ლოგინზე და თქვა: „არა, ამას მე ვერ ვიხარო“. მას გაახსენდა თავისი მულ-დედამთილის სიტყვები: მიწაში, ქვესკნელში რომ ჩაძვრე, იქიდან ამოგათრეც შენი ქმარი და მაშინ უყურე შენ სეირსო. გაახსენდა ისიც, რომ ერთი მათი მეზობლის ქალი დაქვრივი მოაყვანა მამასახლისმა და ჩააბარა ქმარს. გაგონილი ქონდა მეღანიას ის შემთხვევაც, რომ ერთმა გლეხმა მიავრო საღვაც ქალკმეში თავის გაქცეულ ცოლს და დამაჩით მოკლა. „უშველოლ: ღმერთმა, ყაძახი იგი ყოფილა, ცხე უნდოდა იმისთანა ბოზ — დედაკაცსო“ — ამბობდა ამ შემთხვევის გამო ხალხი. ხმა გამოვიდა, რომ პოლიციამ მოაწონა გლეხს ეს მკვლელობა და „ფიქრი ნუ გაქ შენ, ამიხა ციმბირში არ ვაგვზანდიან უთხრაო. ხვარამზე და მისი ქალი განზრახ უანზობდენ ერთმანეთს მეღანიას ვასაგონათ ათას სხვადასხვა შემთხვევას, თუ როგორ სასტიკათ დაუსჯიან პოლიციისგან თითონ ქმარს, ზოგი სასულიერო და ზოგი პოლიციას ქმრის სახლიდან დაიხრის, ახსოვდა მეღანიას ჯერანის მუქაბე, რომ ვეიპარო, შენიან, შენი ჭირისუფლის ღორსავით დავკლავო“. ჩემი გუნენას, დებს და ძმებს მოკლავსო“.

გაიფიქრა მეღანიამ და შიშის ქრუნტელმა დაუარა ტანში, გაახსენდა ისიც, რომ ქმრის ოჯახში ყველა ამას ეტუნებოდა: „შენ იმისთანა ვეარი ვაქ, თუ თავი ხელათ იზარენ, საკახოში გეიქცევიო“. ეს შეწამება მეღანიას მხრივ გამოიწვია იმ ვარამომებამ, რომ ერთმა მეღანიას ბიძაშვილმა უგერკინით შეილი შობა და ბოლოს საღვაც გადაიკარგა. „გამგარდი, არ გაუშარილო სიტყვა დედამთილს და მუღსო“, ეტუნებოდა თავმოყვარეობა მეღანიას. მაგრამ ყველა ზემო ჩამოთვლილს ვარად იქო ერთი რამე, რისგამოც მეღანიას არ შეეძლო ქმრის სახლის მიტოვება და მართლაც ტყუილით მოემზადა ვასაპარავდა. ეს ანდამანტი, რომელიც ასე იქვრდა და არ უშვებდა მეღანიას ქმრის სახლიდან, ვახლდით პატარა ლუკა, ერთი წლის ვაჟი მეღანიას... პირველათ, წასვლა რომ გადაწყვიტა მეღანიამ, ლუკასაც წაყვანას უპირებდა, მაგრამ შემდეგ გაუფიქრა: „აბა, საღ უნდა წაყვიყვინო, თითონ მე საღ მივალ, რომ არ ვიქცე ისევ გვეიმარებ მუღს. დატოვებ, კი გამოიკრდება, მარა რა ექნა, მისთვის უტეთესი იქნება; იგი ყველას უყვარს და კიდევ მოუვლიანო“. ამ რიგათ ის აპირებდა ლუკას დატოვებას. მაგრამ როცა ყოველივე მოამზადა და შემდეგ შეხედა აკვანში მძინარე ლუკას, რომელიც ის იყო, იმ წაშში უნდა დაეტოვებინა, გული რაღაც სიტკბოებით დაუამდა და მუხუხუხი მოიკვეთა. „ესხეი ყველია რომ აფერათ ჩავადლო, ამას მინც უნდა დატოვებ, ტყუილია ვერ დავტოვებ!“ გადაწყვიტა თავის გულში მეღანიამ და ჩააწყო წასაღებთ მომზადებული ნივთები ხელახლა ზანდუკში.

ცოტა ხანშივე ერთი გაიღვიძა ბავშვმა. მეღანიამ საჩქაროთ ამოიყვანა იგი, მიიკრა მკერდზე, თან ძუძუს აძლევდა და კიდევ კოცნიდა. ბავშვი კარგა ხანს მადიანთ ჭამდა ძუძუს. შემდეგ გადო, დეთობოვა და ახლა ტიტინებოდა დედას თავის გაუგებარ ენით. მაგრამ ისე მჭვერეტყველურათ გამოთქმული საწუგემო სიტყვები ვერ ანუგემებს ადამიანს, როგორც ეს გაუგებარი ტიტინი ანუგემებდა მეღანიას. ლუკა, მხოლოთ ლუკა, იმედის ღამპრათ ენთო მეღანიას ტანჯულ გულში. მართალია, ჯერან ხშირათ ამბობდა: დედა რაა შეილის! დედა ტომარაია, მეტო აფერი. შეილი მამისა, მამის გვარი ეთქმევა, კანონით შეილი მამას ერგებოა“ და სხვა. ხვარამზე და მისი ქალიც ასწავლიდენ ლუკას ხუმრობით: „დაატი, დაატი დედასო“. ლუკაც ეითომდა ცემსო, უფაჩუნებდა თავისი პატარა ხელეზით დედას სახეზე. მაგრამ მეღანია კი ჩაიკრავდა ამ დროს შეილის გულში და მხურვალეთ კოცნიდა.

ეს იყო დედის სიყვარული შვილისადმი, რომელიც მაღლა დგას დედისთვის ყოველივე ცხოვრების ანგარიშზე. თუმცაღა თავის ლუკაზე ისეთ იმედებსაც ამყარებდა მელანია, რომელიც უფრო ცხოვრების ანგარიშებს ენება, ვინემ უნაგარო სიყვარულს: „აგერ გაიზდება ჩემი ლუკაი და მერე ტბილათ ეიცხოვრებ, ავით მოპყრობასაც ეცრაინ გამიხედვისი“. მაგრამ ამ დროს რომ ღაგერწყუნებით ის: „ლუკა როცა გაიზდება, შეგიძულვებს, ჯერანზე უარესათაც მოგვაპყრობა, ვაგადებს კიდევაც სახლიდან, ჯობს ახლავი მოიშორა, მიატოვოა“. მელანია განასუბნდა: „რაც უნდა მიქნას ლუკამა მე მანც ვერ მოვიძულვებ, მანც მიყვარს იგოა“ და თან ისევე ისე მგრძობარეთ ჩაკონიდა თავის პაწია ვაჟს. განა ცოტა იცოდა მელანიამ მავალითები, რომ შვილი დედას ცუდათ ეყვრობოდა, ცემდა, სახლიდან ავდებდა! მაგრამ არც ერთს ამ მავალითთანგან არ შეუტრეკია სიყვარული თავისი პაწია შვილისადმი.

ერთ-ორ საათს შემდეგ სრულიათ დამშვიდებულმა მელანიამ მის მაგეგრათ, რომ როგორც თითონ ფიქრობდა, საშუალოთ გამოთხოვებოდა ქმრის ოჯახს და გადაკარგულიყო საღლიც შორს, დაიკავა ხელში თავისი პატარა ვაჟი და გადავიდა მეზობელ თეკლესთან.

თეკლე, რომელიც ერთ ადვალს ამ მოთხრობაში აქამომდეც გეყავს მახსენებელი, მონბუცი ქალი იყო, მეტათ გულკეთილი, სიფლის დედაკაცის პირამტე ჭეუიერი, ვაგებული სიტყვა-პასუხის პატრონი. მელანიამ ადრე გაიგო, თეკლეს თანამგრძობნი კეთილი გული აქსეო და ორ-სამჯერ მასთან ლაპარაკს შემდეგ ისე დაუახლოედა მას, რომ ყოველივე თავისი ხეაშიაღ შეეძლო გავიზილა მასთან. „ღმერთმა აცოცხლოს, ჩემი ნუგეშის ტყემელი და მასტყელებელი თეკლეა. იგი რომ არ ყოფილიყო, აქამიდ სხვაი თუ არა, წყალში გადაკრდებოდიოა“—ამბობდა მელანია და, ცოტა არ იყოს, ხშირ-ხშირათ დადიოდა თეკლესთან, რისთვისაც მას უწყყნებოდენ მულ-დედამთილი:—„რაა, ნეტაი, სულ თეკლესას, სულ თეკლესას! შენს ოჯახში ევალი ხომ არ ამოგვსელია, რაეც შეიძლი რომ, მაშენათე თეკლესას მიზბოა“. მაგრამ ამ წყრომიტ მელანია არ იშლიდა სიარულს და უფრო სასტრუქი ზომების მიღებას დედათილი და მული არ ხედედენ საჭიროთ, რადგან დარწმუნებული იყვენ, რომ თეკლე ცუდს არას ურჩედა მათ ზიანს და თითონაც ხშირი სტუმარი იყვენ თეკლესას, როგორც კარგი მეზობლისას, ხვარამხეს და მის ქალს თუ ეწარებოდათ რძლის თეკლესთან

ხშირი სიარული, მხოლოთ ამიტომ, რომ ქმრის ოჯახის საიდუმლო არ გადაეცა მელანიასთვის, —, ენეც უნდა იყოს, ოჯახის საიდუმლო არ ითქმება მასთან. შენი ოჯახის ამბავი გარეშემ თავის დღეში ვერ უნდა გაიგოსოა“.

— რა შვილი გყავს, შვილო, რა შვილი! ამის დედამ ყოლიფერი უნდა ეიტანა—უთხრა თეკლემ მელანიას მისელის დროს, გამაართვა ბაეში ხელადან და ჩაკონა.

—მართალს ჩივი, თეკლე, უნდა ეეიტანა. მარა ნამეტარი მომძულდა თავი, ქე, ეიფიქრებ მე ცოდვილი—არც შვილის ჯავრი მაქ, არცა რაი, თავს ეუშევილი-მეთქი. დღეს რაცხა ასთე მომექცა გული, რომ პაწი დამაკლტა კალამ... მელანიას ტირილმა მოუსწრო და ევლარ დაბოლავა სიტყა.

— კალამ რაი?
— კალამ გადვირიე, კალამ გეეიქრე საცხა!— თქვა მელანიამ, რომელიც ცდილობდა ზდილობა მოეხმარა და სხვის ოჯახში არ ეტირა.

— გადვირიე კალო, რას ქევა გავჩა! აგერ ანგელი-ზხავით შვილი გვზდება, მეითმინე პაწი და მერე ისე წავა შენი ცხოვრება, რომ ღმერთს მადლობდე.

— ღმერთმა შენი თავი ნუ მომპალოს, თეკლე, სულ გულს მიკეთებ და მიიმედებ, მარა ნამეტარი გლბა ყოფნაში ვარ. ათას ნაირათ კი მეეინდომე შეფერება და არ იქნა.

— მართალია, შვილო, ძლიანი გასაჭირი საქმეა, ძლიანია! რას ჩივი სხვისი და სხვისი შვილი ჯერ ერთქამეთს არც ქე იცნობენ, ისე შეთვისებთან ცოლ-ქმარათ. თუ იბლაღმა ქნა და კარგ თვალზე შეხედენ ერთქამეთს, იგია, ქე იცხოვრებენ, თუ არა, ძნელია, ნამეტარი ძნელია! მარა სულგძელობის მეტე რა გეეყობა. ხომ იცო, შვილო, თუ ერთი დენსეკნა, მერე ცოლ-ქმრობა აღარ დენიროვა. შენ კილო რა გეჭირს! რამდენი შენზე ვარესი მიწახეს და გამიგნია, ჰმ! მარა რას იზამ, ასთეია ჩენნი რჯული, სიცოცხლეში ცოლ-ქმარი ევლარ მოშორდება ერთი მეორეს. შენ გგონია, შენს ოჯახს უპარია ასე შენი ყოფნა, გადაკალული რომ ხართ? იგინიც წულუარინ, მარა რა ქნა მდღენჯერ უტირა შენს დედამთილს ობიდან იმს ცეთილობდი კარგათ ტბილათ ეყოულიყოეით ოჯახში ერთი გზობა შენმა ქმარმაც მით ოჯახის კეთებას შეევალი, კარკა ქრობდი, მარა რაცხა ასე მეირთო აღარ იქნაო. ასეა, შვილო, იგინიც სულიერები, ჩენ ქვეყანას იგინეც

და სამართლის აღმინაებში არ მოიძებნება. მარა რაცხა ესე უკუღმა მოეწყო საქმე, - იგინს შენ არ უყვარხარ და შენ—იგინი! ძალიანი ძნელია ასე ყოფნა! მარა ახლა მოთმენის მეტი რალა გიწყოვბა. შენი კაი ქალბა იგი იქნება—მეითმინო და შეუფერო. ამასობაში, იგია, შეილიც გამოგვხდება, იგინიც გულს დეიდუმებენ და კარქა წაეა შენი ყოფნა, რომ შენც არ მიელოდე! აბა, რაეა გგონია, თუ იცი! მერე კიდე რაც ქალს ამისთარია შეილო გყავს! ამის დედამ ყოლიფერი ტანჯვა უნდა დეიფიწყო! აგი, აგი ანგელოზნი!—თეკლემ კიდე ჩაკოცნა ბავშვი.

—სტორეთ, სტორეთ, თეკლე, აგი ანთია ჩემ დღამებულ გულში სანალოთ, აგი რომ არ მყავდეს, არ ეციკ, რას ეზახადი — თუზრა მელანაამ თეკლეს და ჩაკირა შეილი გულში.

კიდე დიდხანს ილაპარაკეს თეკლემ და მელანაამ. თეკლე გადავიდა სხვა-დასხვა ამბებზე, იმდენი რაღაც გასართობი ძველი და ახალი უამბო, რომ მელანაა კმაყოფილი გულით და დამშვიდებული სულით დაბრუნდა შინ.

(შემდეგ აქნება)

პასუხი ექვთიმე ხელაძე.

მითხეველ სსოვადგობის და რეაქციის წინაშე რადამს ვისდი, რომ უნებურათ სიტყვა უნდა ვუთქვა სჯარათ იმისთან სჯარაზე, რომელსაც არაფერი მხაშენვლბას აქვს და მასხადამე უსარგებლოთ გაზეთის ფურცელი დაესაფრო და მკითხველის უურადლვას რამდენსმე წამს ბოროტათ მოვიხმარო. მგრამ, რა ვაკურაბას? ერთმა ფოთელმა ემწვილმა ბ. ხ., რომელიც ემსახურბა რეინის გზაზე კონდუქტორათ დიდის ამოვით დანაშნ თელავის მოქ. გზ. ბ. ქალი. ჟურის წერის ორის დღეს წინეთ მის ჭაღისა ბ. ხ. და ბიძის სა-მეფოსა ბ. ხ. დავიდენ ჩემთან და მთხოვეს, ვუვადგური მომეზადებოთ დანიშნულას დროსათვის და ისიც მეთქვა — შრომის დას რას მივიღებდი. მეც გუთხარი ორი თუხანი, რადან ბ. ხ. არის იმდენათ შეძლებული ვაგი, რომ მე და თვით ექვთიმე ხელაძეს თავისი, სტამბით ივიდის და ვაკვიდის.

ერთი საათის ანეთ ჟურის წერის მოვიდა ჩემთან ბ. ხ., მომიტან კანონიერი მოწმობა და მითხრა ჟურის წერისას, შემოვილი ცოტა ხანს შემდეგ და მოვარბოვეთ. ახლა ცოტა სიცრუე შეენიშნე მათში. სამეფო მოყურებში თვის-თავს ახსარეს უწოდდა, ზირგელ კონდუქტორათ ვბდა თავს და მოწმობა ეი სივას ამოიღა. ამიტომ დივცანს მოწმობამ და თავის დროზე „ოპისვი“ ვერ შევადგო, არ უნდოდათ, სინამდვილე შეტკობილიყო. მეორეც-მეორედ — შემოვლას რალა საჭმროს იყო? — ადრე შეუვლიათ.

მღეს, ღამის 12 საზე მოარჩანდენ ეკლესიაში მეფე-დღეობავლი. თან ასახათ ჩუნი ცნობილი ხანრო-ზანსო ჰენსენეთი, ცილინდით და ბარონის ზღაშბით გამოწერილი. მემამინეე ოპისვი-ს შედგენას შეუვადებ მეორეთ გვინდებოდა, ჩუნი სანროზანსომ ეი ამ დროს

რადაც განკარგულების ძლევა დაიწყო, მგრამ შეგანერე-ამზე დიდთ განხისხდა და მითხრა: „მე ქვანუთის ეკლესიის მნათე ვარ და შენზე უკეთ ვიციო“. მწარეთ გაბეინას და ვეისარ ნელი სძით: გუმ ფეხი გამოყო — მეც ნახარ-ნახარო. განს ვერ გინდას, რცა თორე აი, ამის გამოვანერებოთ მოუხმასავს თქვენ გაზეთში, ვითომ მე მის გატვრობა დაუწევა უწეროთ ბერძნი გამოვანთვი და ითხოვეს „იფერამანგ“ გადამტკლას ეს ჩემი დირსე-ბით აღსაყუ წერდილო, ცდილობს მომავალ ჩვენს თარბას არ დაეკარგოს მტვისთან განბი. რატომ ზეტერ-სურდის გაზეთის არ თხოვეს. ნეტა რა უნდოდა მავით და რა სურს უდის? საქმე ეი ასე იყო.

მე შებატეობინეს, რომ მთელ სამეფოს მსარეს დიდიენის ბილეუბი აღებული აქეთა და დილით ღამე გაუთუნებლავ თფიდაღის მიემეზახებოინ და ამ თავთვე გამოარბოვი თქვენს საწესო, თორემ ჩავიცილი-სოთა. ეს რომ შევიტყვე, ბ. ხ. გუთხარი ჩემთ, რომ შრომის ფესი მოგებეთ, თუ შეიბლეობავს. მომარბდა ჩუნი გამოიხინილი ქვანუთის მნათე და მისასუსს—სჯელ მოვარბოვეთ. გაბეინას და გუთხარი — თქვენ დილით ექვს საათზე მიმარბანდებით, ჟურ ისევ ღამე კიდე და მე „დღეობსი“ სომ ვერ გაუთვე დამეს-მეოქი. ცხადი იყო, რომ ვუადრას გავიდდა და ტუეულით ჩლიბობა-და, ამოიღო ჟურ 15 მ., მგრამ ბ. ხ. უთხრა: 20 მ. მაართიო, რადან იხამდა, ამოიღო და მომცა. მართლც იმავე დამეს წავიდე. სხვა მავალითიც წინ გვესატა, რომ სჯალის დღესაც არ მოუვით — ესეც პირველი არ იქნებოდა. ჩვენც გინებოთ, ვისთან საქმე რგოვარ დავიცი-როთ. მეორე დღეს შეუსგადა ბ. ხ. და მითხრა „სწორეთ ვარბათ მოაქცეთო, იქვე უმარბოველო ღამარბავით თავი მომარბურეს და ავიდე სუთი თუხანიც ვუფეშაქსე, თუ რომ ნაღს ამნეთი მინჯემს, ესეც ამაში მიიღეთ და მომარბდითო“. ამასთანვე უნდა ვთქვათ, რომ ქა-

როელი გვირგვინები არ ივადრეს და ბ. ე. სელაქიმ მოატანინა სობოროდან და დღესაც არ გადაუცია რა.
 უკანასკნელათ თუ მატყვევებელი ბ. საზღვასი ი. ბ. და პის სსხიძისა ბ. ს., რომელთანაც შეინდა ყოველგვარი მოლაპარაკება და ყოველს საქმეს თავის თვალთ უუყურებდნენ, იტყვიან, რომ საქმე ასე არ იყო, როგორც მე ვუწერე, მაშინ აღნიშნულ ფულს მეტობით

გადავცემ რედაქციას და თუ არა, მაშინ ქაშუეთის მხანთემ მოისხნას თავლაქიანს პენსიკი, თავიდან ცალინდრი და ზურგიდან ბარბოხელი პლასნი და სმუდამით ასსოვდას არაბული ანდაზა.—ღმობით თაგუბზე არ ნადირბაიენო.

თელავის ფურსცვალების ეკლ. მღ. ივანე ქაჭავაძე.

რედაქტორ-გამომცემელი ან. თ.-წერეთლისა.

განცხადებანი

„ივერია“

ვიბოვა 1895 წელსაც

იმავე პროზაზებით, რომორც წინადა.

ფასი გასეთისა:

12 თვით	10 მ.—	6	6 მ.—
11 "	9 " 50 "	5	5 " 50 "
10 "	8 " 75 "	4	4 " 75 "
9 "	8 " —	3	3 " 50 "
8 "	7 " 25 "	2	2 " 75 "
7 "	6 " 50 "	1	1 " 50 "

საზღვარ-გარეთ დაბარებული ვილირება 17 მან. მთელის წლით, სოფლის მასწავლებელთ „ივერია“ მთელის წლით დაეთმობათ 8 მან.

თუ ტფილისში დაბარებული ვაზეთი ტფილისს გარემე ადრესზე შესცვალა ვინმემ, უნდა წარმოადგინოს რედაქციასი 1 მან.: ხოლო თუ ტფილისის გარემე ხელის მომწერელი ერთის ადგილიდან მეორეში გადავიდა, უნდა წარმოგზავნოს ორი აბაზი.

ფასი ცანწადებისა

მეოთხე ვეფრეზე, თითო ჯერ სტრიქონი 8 კაპ. პირველზე—16 კაპ.

ვაგეთის დაბარება შეიძლება შემდეგი ადრესით:

ტფილისი,

„ივერიის“ რედაქციას

ნიკოლოზის ქუჩა, 21.

„ქართულთა შორის წერა-კითხვის გამავ. საზ.“ განცეფარდა, სსხსტლ სქუჩა, პანკის ქარვასლა

საფოსტო ადრესი,

ТИФЛИСЬ. Редакция „ИВЕРИЯ“.

წერა-კითხვის გამავრცელებელის წიგნის მალაზიაში ისყიდება

ქართული ანბანი

შედგენილი გრ. ტატიშვილის მიერ

ფასი ერთი მანეთი

დაიბეჭდა და ისეიდება

1895 წლის

ქართული

კვლის კალენდარი

შედგენილი გრ. ჩარკვიანის მიერ

ფასი ორი აბაზი.

კალენდრების უმთავრესი საწყობია იმპირიის მემკვიდრის ლახარევის მალაზია სასახლის პირდაპირ საეკლესიო მამულში ქ. თბილის.

იილიაბა ხალის-გოპარა 1895 წლისათვის ორ კვირულ გამოსცემათა მარტულს

„მწყემს“-ზე

და

რუსულ „ПАСТЫРЬ“-ზე

ფასი ყურნალის:

12 თვით „მწყემსი“ 5 მ. 6 თვი „მწყემსი“ 3 მან. — „ორივე გამოც. მ 6“ — „როვე გამოცემას 4 „ — „რუსული“ 3 მ. — „რუსული“ 2 მან:

სოფლის მასწავლებელთ კაზეთი დაეთმობათ მთელის წლით საქმხეთათ

1895 წლის „მწყემსი“-ს

ხელის მომწერლებს საჩუქათ დაურიკდებათ

შოთას და დავით ღმამიშენებელის

მოზრდილი მტრობა

შოთას სურათს იანერიდან მღებენ ხელის მომწერნი და დავით ღმამიშენებელის წლის ბოლოს

რედაქციას აქვს კანკარები: ქუთაისში ხანანანაშვილების სახლებში დეკრიბაში რედაქტორის საკუთარ სახლებში.

ვაგეთზე ხელიმ მოურა შეიძლება როგორც ვეფრეში, აგრეთვე ქუთაისშიც

ვარემე მცხოვრება ყურნალის დაბარება შეუძლიათ ამ ადრესით: შ. Квирицы, въ редакцію газеты и журнала „КЕМСИ“ и „ПАСТЫРЬ“